

LÆRERVEILEDNING

DEL 2 TRADISJON

DEL 2

Tradisjon

I tradisjonsdelen får elevene en innføring i samenes kultur, språk, tradisjoner og tradisjonelle levemåter. Tradisjonsdelen har mange ikoner som alle dekker hvert sitt emne. Her i Lærerveiledningen har vi kategorisert og samlet noen av de som naturlig hører sammen. Vi har selvfølgelig med svar, forslag til svar og kommentarer til alle oppgavene under de ulike ikonene i appen. I tillegg har vi med tilleggsoppgaver til hvert ikon.

Vi har gruppert ikonene slik:

1:
Samer er urfolk – hva betyr det?

2:
Siida-liv
To typer telt og en gamle
Verdde

3:
Noaidi og den hellige tromma
Seider
Samiske guder og gudinner

4:
Dyreliv
Sel
Rovdyr
Sau

5:
Komse
Nålehus
Duodji – samisk håndverk
Båtbyggere med nål og tråd

Verdens første skiløpere

6:
Stjernehimmel
Nordlys

7:
Åtte årstider
Mat
Spis bark, men la treet leve

8:
Navn
Slekt
Kofta

9:
Myter og eventyr
Leker
Joik

10:
Skole
Snakker du samisk?

1: SAMER ER URFOLK – HVA BETYR DET?

Urfolk

1.1: Bakgrunnsstoff til lærer

Urfolk er folkegrupper som har levd og bodd på et område lenge før statens grenser ble fastlagt. De har egen kultur, tradisjoner og samfunnsliv og språk som er basert på naturressursene i det området.

I Norge er det klart at samene fyller vilkårene i denne definisjonen. I Høyesteretts dom i Selbusaken av 21.6.2001 uttales det at ILO-konvensjon nr. 169, art. 1 nr. 1 b, utvilsomt gir samene status som urfolk i Norge, også i det sørsamiske området. Norge ratifiserte ILO-169 i 1990.

ILO – konvensjonen 169:

«Folk i selvstendige stater som er ansett som opprinnelige fordi de nedstammer fra de folk som bebodde landet eller en geografisk region som landet hører til da erobring eller kolonisering fant sted eller da de nåværende statsgrenser ble fastlagt, og som - uansett deres rettslige stilling - har beholdt alle eller noen av sine egne sosiale, økonomiske, kulturelle og politiske institusjoner.»

Det som skiller urfolk fra de nasjonale minoritetene, og urfolkskonvensjonen fra de øvrige konvensjonene som beskytter minoritetene, er i hovedsak urfolks tilknytning til deres tradisjonelle landområder. Det er vesentlig for at samene skal kunne bevare sin kultur at de får muligheten til å bevare tilknytningen til landområdene.

Hensikten med disse rettighetsbestemmelsene er å sikre at det som er unikt for den samiske folkegruppen, slik som språk og kultur, skal kunne sikres og utvikles videre på samenes egne premisser. Det er en klar målsetting at Norge skal oppfylle alle sine nasjonale og internasjonale rettslige forpliktelser i forhold til den samiske befolkningen. Disse forpliktelsene utgjør derfor det viktigste grunnlaget for regjeringens samepolitikk.

Kilde: regjeringen.no

1.2: Sentrale begreper

Urfolk	Folk som har bodd i et område før landegrensene ble satt. De har et annet språk og en annen kultur enn andre minoriteter og majoritetsbefolkningen (andre) i landet.
Majoritet	Folkegruppen som er størst i antall i et land.
Minoritet	Folkegrupper som er færrest i antall i et land.
Landegrense	En linje eller et område som viser hvor to land/riker møtes.
Landområde	Et område i et land.
Urfolksgruppe	En gruppe med urfolk, f.eks. samer, inuitter, Native Americans.
Kjempe for	Slåss for.
Rettighet	En rett du har til å gjøre noe.
Respekt	Anerkjennelse, å bli godtatt som den man er.
Konvensjon	En avtale som myndighetene i et land har forpliktet seg til å følge og ta hensyn til i sin politikk.

1.3: Læringsmål, vurdering og læringsaktiviteter

FAG: SAMFUNNSFAG

Kompetansemål etter 2. trinn

Kjerneelement: Identitetsutvikling og fellesskap

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

beskrive og gi eksempler på mangfold i Norge, med vekt på ulike familieformer og folkegrupper, inkludert det samiske urfolket.

Kompetansemål etter 4. trinn

Kjerneelement: Demokratiforståelse og deltakelse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

presentere årsaker til at samene har urfolksstatus i Norge, og beskrive forskjellige former for samisk kultur- og samfunnsliv før og nå.

Kompetansemål etter 7. trinn

Kjerneelement: Demokratiforståelse og deltakelse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

utforske hovedtrekk ved historien til samene og de nasjonale minoritetene i Norge og presentere rettigheter samene og de nasjonale minoritetene i Norge har i dag.

Læringsmål	Lære definisjonen på urfolk. Lære at samene er urfolk i Norge, Sverige, Finland og Russland. Vite hva verdens urfolk har til felles. Lære å respektere og godta andre som de er.
Vurdering	Utstilling med muntlig presentasjon, endret atferd, lese, engasjement, nysgjerrighet.
Læringsaktiviteter	Lære utenat en definisjon, arbeide med/plassere informasjon på omrisskart, søke etter spesifikk informasjon på nettet, tankekart/venndiagram og skrive tekst med bakgrunn i tankekart/venndiagram, drama: øve på å respektere andre som de er.

1.4: Komme i gang

Av ulike grunner er mange barn skeptiske og har motforestillinger og noen ganger syns andre som ikke er som dem selv, er rare med rare skikker, rart språk, rare regler, rare klær, osv. Dette er noe som må tas opp i klassen på ulike måter, f.eks. drama, samtale og lesing/skriving av tekster. Essensen må være at folk er forskjellige og at alle må anerkjennes og godtas slik som de er. Hva betyr det å være medmenneske? Vi er alle medmennesker til andre. De andre har samme rettigheter som oss og fortjener det samme som oss.

Øve seg på å behandle hverandre med respekt og anerkjennelse. Ved å bli kjent

med hverandre og være nysgjerrig på andre utvikler man respekt og anerkjennelse. Det gir trygghet og det blir lettere å være åpen. Legg til forventning og krav om endring bak læringsmålet.

Samtale, diskutere og lære om urfolk-definisjonens innhold (hva betyr det?) og lære den utenat.

Arbeid med begreper kan bidra til økt kunnskap som kan være til hjelp når elevene skal lese app-teksten og gjøre oppgaver.

1.5: Svar, forslag til svar og kommentarer til oppgavene i appen

Emne: Samer er urfolk – hva betyr det?

Oppgave: skriveoppgave

1. Hvorfor er det riktig å si at samer er urfolk?

Fordi de bodde i nordområdene før landegrensene ble satt.

2. Hvor mange urfolksgrupper er det i Russland?

Minst 30 forskjellige.

3. Hva kalles urfolkene i Canada?

First Nations og Inuitter.

4. Hva kalles urfolkene i USA?

Native Americans.

5. Hvorfor kan vi si at Inuitter, Native Americans og First Nations er urfolk?

De er forskjellige, og de var der før europeeren kom dit.

6. Hvilke felles opplevelser har samer og andre urfolk?

De er sendt til internatskoler, frastjålet land, forbud mot å lære å lese og skrive egne språk.

7. Hvilke rettigheter tror du samene og andre urfolk kjemper for i dag?

Egne skoler, bli hørt i saker som angår dem og deres områder.

1.6: Tilleggsoppgaver

Les teksten om urfolk i appen og gjør oppgavene som ligger i appens oppgavemodus. Jobb videre med dette temaet:

1. Let i norske nettaviser og finn eksempler på ting som er skrevet om samer.

2. Velg et urfolk fra et annet sted i verden, f.eks. aboriginer i Australia, maori på New

Zealand, maya i Sør-Amerika. Finn ut mer om dem og lag en faktatekst.

3. Bruk et omrisskart av verden og merk av hvor de forskjellige urfolkene dere har lært om, lever og bor. Omrisskart finnes i Verktøykista.

1.7: Ressursbanken

Samer er urfolk:

<https://www.regjeringen.no/no/tema/urfolk-og-minoriteter/samepolitikk/midtpalte/hvem-er-urfolk/id451320/>

Tekster til elever – «Maya sámii»:

<https://www.nb.no/nbsok/nb/a1135e0180833f5f805cf91ac5bd7c5a?index=1#0>

1.8: Grunnleggende ferdigheter GLF

GLF	Dekket	Hvordan
Skriving	X	Skrive faktatekst.
Lesing	X	Fylle ut tankekart, venndiagram, lese app-tekst, lese andre tekster/bøker, se på film, finne svar i tekst, merke av på kart.
Digitale ferdigheter	X	Lete etter info på nett, lære å være kritisk, norske aviser, Google Maps.
Regning		
Muntlig	X	Samtale, drama, lære en tekst på rams.

2: Siida-liv | To typer telt og en gamme | Verdde

Siidaliv

Telt og gamme

Verdde

2.1: Bakgrunnskunnskap til lærer

De første samene organiserte seg i siidaer. Siida var en form for bofelleskap der mange familier bodde sammen og der hver familie hadde en representant i styret som ble ledet av en leder som var valgt av alle i bofelleskapet. Han eller hun som var leder var gjerne en med gode lederegenskaper og hadde ord på seg for å være sannferdig og rettferdig. Styret bestemte regler og hvor mye og hvor hver familie fikk fiske og jakte og sanke bær og urter.

Siidaen var plassert i et område der det var tilgang til både vidde, skog, elv og sjø som de flyttet imellom avhengig av årstid og mattilgang. Siidaen hadde også en åndelig leder, noaidien. Han eller hun hadde som oppgave å ofre til naturgudene og holde kontakten med avdøde slektninger og guder. Alle som kunne måtte hjelpe til når det ble planlagt jakt på store reinsdyrflokker eller store sjøpattedyr. Barna var med så snart de var store nok.

Siidaen i sin opprinnelige form ble avviklet fra 1500-tallet da skattetrykket ble for stort. Da begynte mange samer å temme rein og følge dens flyttveier. Mange samer

ble mer fastboende og fant seg andre jobber eller begynte med jordbruk, fiske og/eller kombinasjonsnæringer. I reindrifta er det fortsatt siidaer eller enheter. Der organiserer de arbeidet slik at oppgavene og gjetingen ruller mellom familiene i siidaen gjennom hele året. I hektiske perioder må alle være med, som f. eks under vårflyttinga, kalvinga og slaktetiden og dersom det oppstår kriser med mye rovdyr, rovfugl under kalvingstiden og isete grunn som fører til at reinen ikke klarer å grave seg til maten og de må kjøre før til reinflokkene.

Gjennom tidene og før pengebetaling ble vanlig har reindriftsamer og sjøsamer hatt en spesiell «verdde»-relasjon. Verdde betyr venn eller partner. Ofte var det en spesiell familie de opprettet verdde-relasjon til og den var i stor grad basert på tillit og vennskap. De hjalp hverandre med mat og utstyr. Reindriftsamer fikk hjelp med flytting av flokkene over sund, og fikk både fisk, melk, fløte og smør og ullpledd og ullklær av fiskerbonden. Som betaling fikk fiskerbonden reinkjøtt og reinskinn om høsten.

Lavvo og gamme er samenes tradisjonelle bolig. Det var veldig praktisk siden de ofte flyttet etter maten, og de var lett både å sette opp og ta ned og enkle å frakte med reinraiden. Både skjelettet/stengene og duken ble tatt med fra sted til sted. Lavvoen ga ly mot vær, vind og kulde, da det var vanlig med ildsted inne i lavvoen. Lavvo og gamma er ikke store, men alt som skulle gjøres av både matlaging, måltider, håndverk, hvile, sove, og andre ting ble gjort i lavvo og gamme. Alle hadde faste plasser og «kjøkken», «oppholdsrom» og «lagringsplass» var nøye definert og avgrenset. Slik er det fortsatt. Jordgamme ble vanlig først hos bofaste samer og senere hos samer som bygget bolighus, men drev med en

kombinasjon av fiske, jordbruk, jakt og skogbruk. Jordgammene ble satt opp permanent der de gjette sau, ku og geit og/eller der det var gode fiskevann, gode jaktforhold, gode muligheter for veduttak og/eller bærområder. Disse ble benyttet gjennom hele året til ulike tider og ulike formål. Slik er det fortsatt. I dag får man kjøpt ferdige lavvoer med lavvostenger av stål og lett lavvодук. Noen har spesialisert seg på gammebygging med stedsnært, bærekraftig materiale og tilbyr ferdige byggesett og hjelp til oppsett.

Kilde: Solbakk: Sápmi/Sameland. Davvi Girji. 2007.

2.2: Sentrale begreper

Vilt	Dyr som er ville og lever i skogen eller på vidda.
Villrein	Rein som er vill og som ikke noen eier og har merket.
Sanke	Samle, plukke.
Siida	Et bofellesskap der noen familier samarbeider og bestemmer regler, en liten bygd.
Enerett	Bare én (siida) har rett til å bruke.
Flytte	Flytte fra sted til sted etter tilgangen til maten, eller for å følge reinens flyttmønster.
Temme	Gjøre et vilt dyr til et tamt dyr som følger mennesker og ofte er avhengig av menneskenes hjelp for å overleve.
Reinflokk	En flokk med reinsdyr, mange reinsdyr samlet på et sted.
Tradisjonell	Vanlig måte på å gjøre noe på, eller løse noe på en måte som man alltid har gjort.
Noaidi	En åndelig leder, sjaman, som noen tror har kontakt med ånder.
Bindeledd	Et ledd som binder to ting/fenomener sammen.
Område	Et sted, en del av et land.

2.3: Læringsmål, vurdering og læringsaktiviteter

FAG: SAMFUNNSFAG

Kompetansemål etter 4. trinn

Kjerneelement: Demokratiforståelse og deltakelse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- presentere årsaker til at samene har urfolksstatus i Norge, og beskrive forskjellige former for samisk kultur- og samfunnsliv før og nå.

Læringsmål	Kunne forklare hva en siida er og hvordan det fungerte. Vite forskjellen på gamme, goahti og lavvo og hvordan de ble og blir brukt. Kjenne til innholdet i begrepet Verdde.
Vurdering	Utstilling, tegne, skrive samtale om.
Læringsaktiviteter	Samarbeide med LP og lese app-tekster, gjøre oppgaver i app og tilleggsoppgaver, se på film, lage modell av lavvo og jordgamme.

2.4: Komme i gang

En siida kan godt sammenliknes med slekta, nabolaget eller det lokale idrettslaget. Noen er store og noen er små. Man møtes noen ganger og snakker sammen, samarbeider og hjelper hverandre med både bygging, klipping av gress, dyrepass, barnepass, henting og bringing og fordeler gaver og gjerne også naturgaver som bær, fisk og vekster. Alle bidrar med det de kan.

Lærer kan forklare hva en siida er og hvor i et område den var plassert. Dere kan se på kartet over området der dere bor. Hvor kunne en siida vært? Pass på at siidaen har både fiskevann, eventuelt elv, skog, vidde og sjø. La elevene tenke og undre seg litt over hvorfor siidaene var plassert slik, og hvorfor det var så viktig. Tegn med rød

tusj en grense der en tenkt siida kunne vært

Samene var avhengig av tillit, vennskap og rettferdighet for å kunne leve i et samfunn der alle som kunne det måtte stille opp når det skulle sankes og jakes for å overleve. Snakk om hva som kjennetegner gode ledere, hva er vennskap og tillit. Hva betyr det? Hvem er gode ledere, hvordan skal en god leder være? Skriv litt om hva vennskap er (mange vil sikkert skrive noe om at det er viktig å stole på vennen sin) og hva det betyr for deg. Sett gjerne opp en lavvo på skolegården. Lavvo er en fin avveksling til klasserommet og der er det naturlig å se hverandre/ha øyekontakt når man samles i ring og snakker sammen og diskuterer saker.

2.5: Svar og kommentarer til oppgavene i appen

Emne: Siida-liv

Oppgave: multiple choice

Hva har du lært om tradisjonelt siida-liv?

Her kan det være flere riktige svar.

1. Hva var en tradisjonell siida?

[En familiegruppe](#)

Et fangstredskap

Et klesplagg

Et dyr

2. Hvem bestemte i en siida?

Noaidi

[Siidastyret](#)

Kongen

Den eldste

7. De tradisjonelle siidaene begynte å forandre seg fra

[1500-tallet](#)

1700-tallet

1300-tallet

1400-tallet

8. Det ble mindre villrein fordi

[Samene måtte betale skatt med kjøtt og skinn](#)

3. Hvem var noaidi?

[En åndelig leder](#)

En veldig god fisker

En reintemmer

[Bindeleddet mellom menneskene og gudene](#)

4. I en siida var det særlig viktig å

[Samarbeide](#)

Leke

Bestemme over andre

[Sanke bær og urter](#)

6. En siidas område bestod av

[Fjell](#)

[Skog](#)

[Fjord](#)

Bare vidde

Mange rein døde av sult

Samene begynte å temme reinen

Samene begynte med jordbruk og fiske

Emne: To typer telt og en gamme

Oppgave: plasser riktig

Hva har du lært om ulike telt og gammer?

Bealljegoahti

Lávvu

Gamme

Har skjelett av buede trær med stokker rundt og teltduk ytterst	Bealljegoahti
Stokkene øverst krysser ikke hverandre	Bealljegoahti
Er laget for å bo lenge i – gjerne hele sommeren	Bealljegoahti
Har skjelett av bare stokker og teltduk ytterst	Lávvu
Stokkene øverst krysser hverandre	Lávvu
Har ikke så god plass – er lett å pakke ned og ta med seg	Lávvu
Har skjelett av buede trær og stokker og torv ytters	Gamme
Kan ikke pakkes ned og flyttes	Gamme

Tema: Verdde – venn

Oppgave: dra-og-slipp

Sett sammen riktig ord og forklaring

En venn, en du hjelper – som også hjelper deg	Verdde
En same som driver med rein	Reindriftssame
En person som bor på samme sted gjennom hele året	Fastboende
En same som bor ved kysten og tradisjonelt har drevet med fiske og fangst der	Sjøsame
Et tykt, varmt, vevd teppe av saueull	Grene

2.6: Tilleggsoppgaver

Siida-liv

Les teksten om tradisjonelt siida-liv og gjør oppgavene som hører til. Diskuter i klassen eller i mindre grupper:

1. Hvorfor tror dere det var både fjord eller elv, fjell og skog i en siida?
2. Hvilke store oppgaver måtte man være mange til å løse?

2.7: Ressursbanken

Verdde:

https://www.nrk.no/video/hva-er-en-verdde_c2a8c60e-2d7e-4db0-a8c6-0e2d7ebdb0a9

https://www.nrk.no/video/verdde-er-viktig_278142

Ild:

<https://docplayer.me/46185152-Ilden-i-sentrum-populaervitenskapelig-tidsskrift-fra-tromso-museum-universitetsmuseet-nr-262-kr-60.html>

Siida:

<http://samisk.tromsfylke.no/middelalder/siidasystemet.html>

Fordypningsteksten til elever, «Å leve og bo i en lavvo eller en gamme», ligger i Verktøykista.

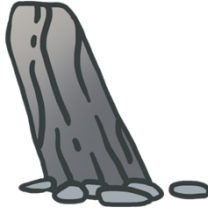
2.8: Grunnleggende ferdigheter GLF

GLF	Dekket	Hvordan
Skriving	X	Skrive litt om hva vennskap er og hva det betyr for deg.
Lesing	X	Lese tekster i app og svare på oppgaver, begrepslæring, lese andre tekster, se film.
Digitale ferdigheter	X	Studere kart over eget område, målestokk.
Regning	X	Lage en modell av lavvo, målestokk, forhold.
Muntlig	X	Diskutere, lese sammen, presentere.

3: Noaidi og den hellige tromma | Seider | Samiske guder og gudinner

Noaiditromme

Seider

Guder og gudinner

3.1: Bakgrunnskunnskap til lærer

Sjamanisme er blant verdens eldste verdenssyn, eller verdenstolkninger basert på naturens lover, og har vært utbredt blant alle urfolk. Mennesket så på seg selv som en del av naturen og ikke som naturens hersker. Sjamanen, eller noaidi, var bindeleddet mellom denne verden og den åndelige verden. Vedkommende som var valgt eller utsett til denne oppgaven fikk et stort ansvar og en tung bør, siden hen med denne oppgaven fikk ansvaret for hele siidaens ve og vel. Hen måtte gjennomgå en krevende opplæring der hen ble kjent med åndene og medhjelperne. Sentral i seansen var trommen. Den ble brukt til å framkalle transe og reise til en annen verden. En verden kunne være sjelenes/åndenes verden og en annen kunne være gudeverdenen. I sjelenes verden kunne noaidi være i kontakt med avdøde mestere og slektninger for å få råd og kunnskap om forskjellige ting og i gudeverden for å be de ulike naturgudene om for eksempel fiskelykke, god helse

eller jaktlykke og godt vær og vind i riktig retning.

Noaidi brukte seider til ofring for naturgudene. Seider er uvanlige, kraftfulle, iøynefallende formasjoner i naturen. Det kan være en stein, ofte en flyttblokk, berg, et tre eller et fjell. Disse var hellige steder. De gamle samene trodde at alt i naturen var besjelet. Dette medførte en naturlig respekt og takknemlighet for naturens gaver. Seider hadde sjel og hver siida hadde egen seide. Deler av fangsten ble ofret, som en slags skatt, til seiden. Kvinner og hunder fikk ikke lov å nærme seg seiden og den delen av fangsten som skulle ofres måtte slaktes på baksiden og utsiden av boaššu i lavvoen. Den eldste (mannen) i siidaen skulle gjøre ofringen og fett og tran var det som ble ofret mest. Noen dyr hadde større verdi enn andre.

De vanligste gudene og gudinnene var Solen, Ipmel eller Dierpmis, Vannmannen, Vindmannen, Oldermannen og

Tordenmannen. Solen tok bort kulda, snøen og mørket og brakte med seg sol og varme og sommer. Solen var samenes stamfar og de anså seg selv som døtre og sønner av Solen.

Ipmel var den største av alle naturgudene, men var fjern fra folks verden. Dierpmis var nærmest Ipmel og brakte torden og lyn som rensset jorden og lufta og holdt menneskene friske og rene. Oldermannen var jaktguden og skogens gud og da spesielt oldertreets gud, da barken dens ble brukt til å male gudemotivene på tromma. Også tromma var laget av et spesielt tre eller en utvekst vokst på skyggesiden. Vannmannen var fiskeguden som sendte fisk til fiskeren. Seiden til den var vanligvis ved en elv, ved sjøen eller ved et vann. Vindmannen ble ofret til for at vinden skulle snu slik at villreinen gikk i fangstgravene.

Gudinnene: Máttaráhkká var mor til Sáráhká, Juoksáhká og Uksáhká.

Máttaráhkká lagde kropp av sjelene og ga de til Sáráhká (fruktbarhetsgudinnen) som plasserte den i kvinnekroppen for at den skulle vokse fra foster til barn. Sáráhká bodde i/under árran, altså under ildstedet. Sáráhká passet også på den gravide kvinnen (med jentefoster) og hennes mann og gamma. Juoksáhká tok vare på guttebarna og guttefostre og kunne forvandle et jentefoster til guttefoster i livmora. Uksáhká passet på inngangen til gamma og gammas beboere. Hun passet også på at barna ikke skulle bli utsatt for ulykker. Noen gudinner hjalp og passet på naturen, for eksempel, boaššoáhká som bodde under boaššu og bidro til fangstlykke. Bárbmoáhká passet på trekkfuglene og at de kom seg vel fram til Sápmi.

Kilde: Solbakk: Sápmi Sameland. Davvi Girji. 2007.

3.2: Sentrale begreper

Spå	Forutse, forsøke å se inn i fremtiden.
Tolke	Prøve å forstå og forklare det man ser og opplever.
Naturreligion	En religion der naturfenomener som vind, torden og vann er guder.
Ofre	Å gi en del av maten som gave tilbake til naturen.
Hellig	Et sted som skal behandles med stor respekt.
Gni	Smøre
Seide	Et sted der man ofrer til naturen, for eksempel en stein, offersted.
Noaidi	En person som var utvalgt til å være bindeleddet mellom naturgudene, åndene og menneskene.
Flå	Ta bort skinnet fra et dødt dyr.

3.3: Læringsmål, vurdering og læringsaktiviteter

FAG: KRLE

Kompetansemål etter 7. trinn

Kjerneelement: Kjennskap til religioner og livssyn

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- gjøre rede for historien til kristendom og andre religioner og livssyn i Norge, inkludert samers og nasjonale minoriteters religions- og livssynshistorie.

Læringsmål	Kunne navnet til noen sentrale samiske naturguder og deres funksjon. Kunne forklare noaidiens oppgaver. Vite hva en seide er, og dens funksjon.
Vurdering	VØL-skjema (Vet - Ønsker å lære - Lært) ved slutten av gjennomgått tema.
Læringsaktiviteter	Lese og løse oppgaver i app, tur i naturområdet, diskusjon/samtale, se på film og se etter spesielle bestillinger, tegne.

3.4: Komme i gang

VØL: Som en starter kan det passe med å diskutere med LP eller i mindre grupper om hva noaidi, samiske guder og seider er. Noen vet kanskje noe og noen vet ingenting. De kan skrive ned stikkord og setninger om alt de vet om emnet. Legg så notatene bort, eller samle dem inn.

Etter gjennomgått emne kan de skrive det som de da vet (hvilket nok er mye mer, forhåpentligvis).

Snakk om læring. Hvordan lærte du? (samtale om, lese, gjøre oppgaver, se på illustrasjoner, se på film)

En annen starter kan være å samtale om tro, religion (alle mennesker har behov for å definere og forklare verden

meningsfull/gjøre verden meningsfull) hva man tror på og hvilke regler man følger og hvorfor. Man kan deretter se filmen «Veiviseren», og gjerne da med søkelys på noaidi og ritualene de gjør i filmen. Noen religiøse ritualer og regler er blitt til tradisjoner som man følger for å vise identitet, samhörighet og tilhörighet og ikke bare nødvendigvis tro og religion. Dere kan snakke om tradisjoner som finnes i klassen.

I «Verktøykista» vil dere finne noen sentrale samiske guder og gudinner illustrert. De kan tegnes, males og formes med på ulike måter. Jobb gjerne sammen med K og H.

3.5: Svar, forslag til svar og kommentarer til oppgavene i appen

Emne: Noaidi og den hellige tromma

Oppgave: dra-og-slipp

Hvilke ord og forklaringer hører sammen?

1. En samisk sjaman.	Noaidi
2. Det sjamanen brukte for å reise til andre verdener.	Tromme
3. Det sjamanen brukte for å spå med tromma.	En liten viser
4. Et vanlig symbol på samiske trommer.	Sola

Emne: Seider

Oppgave: multiple choice

Hva har du lært om hellige steder? Her kan flere svar være riktige.

1. Hva er en labyrint?
En seide
Et hellig sted brukt i ritualer
En noaidi
En stein
2. Hva er en seide?
En stein eller et tre
En labyrint
Et hellig sted
En penge
3. Hva blir seider brukt til?
Utstilling
Bønn
Ofring
Landemerker i naturen
4. Hva skal ofring hjelpe for?
Forhindre sykdom og død, gi godt vær og fiskelykke
Gi godt vær
Gi fiskelykke
Å få hevn over en fiende
5. Hva ble ofret?
Klær
Penger

Kjøtt, fisk og tran

Smykker

Emne: Samiske guder og gudinner

Oppgave: velg riktig svar

Hva har du lært om samiske guder og gudinner?

1. I samisk religion så man på menneskene som en del av

Slekta

Religionen

Naturen

Gudene

2. Fruktbarhetens øverste gud var

Uksáhká

Máttaráhká

Juoksáhká

Saráhká.

3. Den høyeste guden var

Ipmil / Jupmele

Oldermannen / Leaibalmái

Vannmannen / Čáhcealmái

Vindmannen / Bieggalmái

4. Vindmannen/Bieggalmái styrte

Vinden

Fisket

Barnefødsler

Trekkfuglene

5. Uksáhká var en gudinne som passet på

Barna

Døra

Bålet

Månen

6. Máttaráhká var den eldste gudinnen og moren til

Tre gudinner

Alle gudene

Menneskebarna

Bålet

7. Bárbmoáhká passet på

Reinsdyra

Trekkfuglene

Fiskene

Boplassen

8. Før man skulle fiske var det viktig å ofre til

Uksáhká

Dierpmis

Čáhcealmmái

Bieggalmmái

3.6: Tilleggsoppgave

Emne: Seider

1. Hvordan ble dyr ofret? Sett setningene i riktig rekkefølge:

Kjøttet kokes på et bestemt sted i

nærheten av rennende vann. 3

Noaidien smører inn steiner med fett fra gryta. 4

Bein samles og legges på offerstedet. 6

Noaidi slakter og flår dyret. 2

Alt spises opp. 5

Noaidi skjærer en bit av ører og hale mens dyret lever. 1

2. De første samene trodde at både dyr og steiner, fjell, trær og andre naturformasjoner hadde sjel. Diskuter: Hvorfor tror du de første samene trodde det, og ofret til naturen?

3. Se på nettet på bilder fra Mortensnes og Transteinen.

4. Gå en tur i skogen eller i fjellet: Finner du en stein eller et tre som du syns har en

merkelig form, og som kan ha tenkes å ha blitt brukt som seide?

5. Vet dere om seider i området der dere bor?

Emne: Noaidi og den hellige tromma

Les teksten om Noaidi og den hellige tromma. Se filmen «Ofelas»/«Veiviseren» (passer fra 11 år). Hvem er noaidi og hva kan vi lære om noaidi i den filmen?

Bjørnen var et hellig dyr og ble ofte kalt med et annet navn enn "bjørn".

Bjørnefangeren ble regnet som meget mektig, ja farlig, og man skulle ikke se på ham annet enn gjennom en ring for ikke å bli forhekset.

Emne: Samiske guder og gudinner

Les teksten om samiske guder og gudinner. Les i tillegg faktateksten under høyt i klassen. Diskuter forskjeller og likheter mellom naturreligioner og andre religioner.

FAKTA OM NATURRELIGION: Naturreligion er å be til og ofre til naturen. Før trodde egne guder som passet på og holdt orden. Noaidi var en person som hadde kontakt med gudene og de døde slektningene. For

samene at alt i naturen hadde sjel og ånd, akkurat som menneskene. De trodde at hvis man ofret til en stein eller et berg, ble åndene fornøyde og da ville de igjen gi av sine gaver til menneskene. Gavene var dyr, fisk, bær og vekster til mat og klær. Jakten, vannet, vinden, sola, fruktbarheten og mange andre naturfenomener hadde sine

folk som var helt avhengig av naturen for å overleve, er det ikke så rart å tenke på at de tilba og ofret til naturgudene.

3.7: Ressursbanken

Brita Pollan: *Slik den ene samer har fortalt til den andre samer. Stemmer fra den gamle kulturen*. Emilia Press AS. 2017. I denne boka finnes det korte noaidi-fortellinger fra s 111. Del IV i Pollans bok er en god kilde til hva trommefigurene viste.

Solbakk: *Sápmi/Sameland*. Davvi Girji. 2007. Fra s. 143 står det mer utfyllende om samisk naturreligion.

Nettbasert læringsressurs:
<http://samisk.tromsfylke.no/veidefolket/samisknaturreligion.html>

Samene nøt stor respekt og folk fryktet dem for trolldomskunstene, hvilket denne teksten er et godt bevis for:

Finnane var fæle til aa trolle.

Finnane var fæle til aa trolle. I gamle dagar ferdast dei mykje i bygdene her, og folk var gruveleg rædde trolldomen deira og torde ikkje meinke dei anten husrom eller mat, naar dei kom til gards. Dei kasta ned noko, som dei kalla finnestein, og naar krøturi aat i seg den vart dei sjuke, og oftast dauda dei.

Ein gong før det et skreid med finnar ut Gjelstad-heid i Selgjord. Dei var inne hjaa gamle Jørund Gjelstad og bad um mat; det fekk dei ikkje; men um morgonen laag tvo store svære grisir daude for Jørund.

3.8: Grunnleggende ferdigheter GLF

GLF	Dekket	Hvordan
Skriving	X	Tegne noen sentrale samiske guder og gudinner, fylle VØL-skjema.
Lesing	X	Lese tekster og gjøre oppgaver i app, andre fortellinger.
Digitale ferdigheter	X	Lete etter bilder på nett.
Regning		
Muntlig	X	Samtale, samarbeide, diskutere, LP- og/eller gruppearbeid.

4: Dyreliv | Sel | Rovdyr | Sau

Dyreliv

Sel

Rovdyr

Sau

4.1: Bakgrunnskunnskap til lærer

Før man kunne frakte mat med skip og fly til Sápmi, var samene avhengige av dyrene for å overleve. Alt menneskene trengte til mat, klær, olje til lys, varme og koking, redskaper, instrumenter og helligdommer fikk de av sel, fisk, hvalross, rein og småvilt

som rype og røyskatt. Men de måtte følge dyrenes vandringer til alle årstider.

Sauen var det første husdyret som ble vanlig i Sápmi på 1400-1500-tallet. Den var lett å gjete og den behøvde ikke mye stell, og den kunne klare seg bare med et skjul eller sauegamme som ly. Det var vanlig å

bygge gammefjøset i tilknytning til bo-
gammen. Dette for å nyttiggjøre seg
varmen fra dyra. Sauen var og er fortsatt
nyttig både til klær, fell, melk, og som godt
kjøtt.

Rovdyr som bjørn, ulv og jerv var mektige
og de største flokkene ble fryktet og var til
stor trussel for både sau og rein. De ble
jaktet på både for skinn, skatt og for å
regulere bestanden slik at tamme dyr og
buskap ikke skulle være truet av dem.

Havet er utvilsomt livets viktigste kilde i
Sápmi. Fisk, sel og hvalross var/er viktige

kilder til både klær, næringsrik mat og
hvalens og selens fett ble brukt som olje til
lys, varme og koking.

Samene har egne fortellinger om verdens
begynnelse og om menneskers og dyrs
likeverdige plass i verden. Takket være dyr
i hav og på land kunne mennesker
overleve i kalde klima. Da er det ikke så
rart at menneskene behandlet dyrene
med respekt og så på dem som
likeverdige.

4.2: Sentrale begreper

Snare	En ring av ståltråd som rypa går inni og henger fast i.
Pelshandel	Kjøpe og selge pels.
Kjertel	Et organ i kroppen som produserer noe kroppen trenger.
Gyte	Fisk som legger egg.
Diddi	Smålaks.
Spinne	Lage garn av ull.
Veve	Lage stoff av garn.
Fastland	Land uten sjø.
Kyst	Område der land og sjø møtes.
Støttenner	Noen dyr har store tenner som de bruker som skjold for å verne seg mot andre. Disse er utenpå kroppen.
Handelsmann	En som kjøper og/eller selger varer.
Biskop	Sjefen over andre prester i et land eller et område.
Skjærgård	Øyer og skjær ved kysten.

4.3: Læringsmål, vurdering og læringsaktiviteter

FAG: SAMFUNNSFAG

Kompetansemål etter 4. trinn

Kjerneelement: Demokratiforståelse og deltakelse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- presentere årsaker til at samene har urfolksstatus i Norge, og beskrive forskjellige former for samisk kultur- og samfunnsliv før og nå.

Læringsmål	Kjenne til noen måter samene har gjort seg nytte av de forskjellige dyrene i deres områder.
Vurdering	Tankekart, gjengi fortellinger, tekster (her bør det være et kriterium at tekstene inneholder fakta om samenes bruk av dyrene).
Læringsaktiviteter	Lese og løse oppgaver i app, skrive, lese fortellinger, lage tankekart.

4.4: Komme i gang

De fleste av oss har vel brukt dyr som tema/inngang i undervisningen av både læringsstrategier som tankekart, fakta tekster, oppbygging av tekster, skjønnlitteratur, sjangerlære osv. Det er bare fantasien som setter begrensninger.

Her er det den samiske tilgangen, handelen, fangstmetodene, bruken og nyttiggjøringen av dyrene som er i hovedfokus, men det betyr jo ikke at ikke annen informasjon skal få plass. Selv om reinsdyret ikke er nevnt i appen, kan dere bruke det som eksempel: reinsdyret var både mat og klær. Mat: kjøtt, blod, lever, tarmer, margbein.

Som starter passer det fint å samle bilder av noen dyr, der ett skal bort, f.eks. rovdyr og en sau. Dette kan gjøres mer utfordrende med pattedyr, fugler, fisk, sjødyr/landdyr, husdyr osv. En annen vri er å plassere dyr som ikke hører til i Sápmi i gruppen, f.eks. krokodille.

Det er verdt å nevne at det er utallige flere dyrearter i Sápmi enn det som presenteres i appen. Dyrene i appen er kun et lite utvalg av de mest kjente som brukes og har blitt brukt til mat og klær.

Elevene kan lete mer informasjon om dyrene fra nettet, eller andre oppslagsverk.

4.5: Svar, forslag til svar og kommentarer til oppgavene i appen

Emne: Sau

Oppgave: skriveoppgave

Skriv en faktatekst om sauene. Du skal si noe om hvordan sauene er nyttig for samene, hva sauene spiser, hvordan man

klipper sauene og lager ull og hva ulla kan brukes til. *Nyttig: ull, kjøtt og annen mat. Lage ull: saks, maskinklipp, karde og spinne ulla, og deretter tove, strikke og veve ullklær.*

Emne: Sel

Oppgave: dra og slipp

Hvilken beskrivelse passer til de ulike selene?

Hvalross

Steinkobbe

Grønlandssel

Ringsel

Havert

Har støttenner	(hvalross)
Liker strand og sol	(steinkobbe)
Bor i hule på isen	(ringsel)
Kaster unger på isen	(grønlandssel)
Trives i Trøndelag	(havert)

Emne: Rovdyr

Oppgave: dra og slipp

Hvilken beskrivelse passer til de ulike rovdyrene?

Bjørn

Fjellrev

Rødrev

Ulv

Røyskatt

Er et hellig dyr for samene, så navnet kan ikke sies høyt

(bjørn)

Kalles gjerne bare Rovdyret av samene

(ulv)

Er nesten utryddet fordi den har så vakker pels

(fjellrev)

Er veldig vanlig over hele Sápmi

(rødrev)

Har vinterpels som kalles hermelin

(røyskatt)

Emne: Dyreliv

Oppgave: velg riktig svar

Hva har du lært om dyrelivet i Sápmi?

1. Hvorfor var gjedda så populær på begynnelsen av 1600-tallet?

Kongen ville bruke den til soldatmat

Man kunne sy fine sko av skinnet

Den smakte så godt

2. Hvorfor ble beveren nesten utryddet?

Fordi den ikke fikk nok unger

Den ble jaktet så mye på

Fordi den ikke tålte det kalde klimaet

3. Hva var ekornet i pelshandelens tid?

Det mest populære dyret

Det samme som én krone – man målte verdien av andre skinn i antall ekornskinn

Helt uinteressant

4. Hva er Nord-Europas viktigste fisk?

Torsk

Laks

Hyse

5. Hva heter torsken når den skal reise ut i verden med skip?

Saltfisk

Blautfisk

Tørrfisk

6. Hvordan jakter man på fjellrypa og lirypa?

Hagle, hund og snare

Pil og bue

Lasso

4.6: Tilleggsoppgaver

Som repetisjon kan dere bruke denne rebusoppgaven med åpne oppgaver. Heng oppgavene gjerne ut langs en sti. Jobb i par eller i veldig små grupper.

1. Hvilket dyr er dette? Hva kan dere fortelle om det? (bilde av en bjørn)

2. Nevn tre sjøpattedyr. Hva vet dere om de?

3. Hvilket dyr ble blant samene brukt som pengeverdi?

4. Hva vet dere om ulven?

5. Nevn et fiskeslag som har vært viktig for samene! Vet du mer om fisken?

6. Hvordan jakter man på rype?

7. Hvilket dyr har hermelin? Kan du fortelle mer om hermelin?

8. Hva ble gjedda brukt til på 1600-tallet?

9. Nevn en stor lakseelv i Norge!

10. Hvorfor forsvant beveren fra Nord-Norge?

4.7: Ressursbanken

Fortellinger, eventyr og myter om dyr på engelsk:

<http://samiskbibliotektjeneste.tromsfylke.no/2017/11/20/lee-d-rodgers-the-forgetful-squirrel-mustottes-uarree/>

Bok: Skåden: *Froskemora – Cuoppomáddu*. Skániid Girje. 2008.

Nettside om dyr og natur i Sápmi:
<https://www.stabbursnes.no/>

Fordypningstekst om jerven ligger som eget dokument i Verktøykista.

4.8: Grunnleggende ferdigheter GLF

GLF	Dekket	Hvordan
Skriving	X	Skrive tekster om hvordan samene nyttiggjorde seg dyrene.
Lesing	X	Lese og gjøre oppgaver i app, lese andre tekster, lage tankekart.
Digitale ferdigheter	X	Lete informasjon på nett, bruke ulike digitale presentasjonsverktøy.
Regning	X	Valuta, ekornskinn.
Muntlig	X	Samarbeide, diskutere, samtale.

5: Komse | Nålehus | Duodji – samisk håndverk | Båtbyggere med nål og tråd | Verdens første skiløpere

Komse

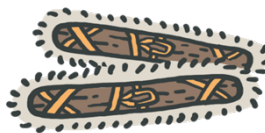
Nålehus

Duodji

Båtbygging

Ski

5.1: Bakgrunnskunnskap for lærere

Vi har samlet disse ikonene fordi alle egentlig handler om duodji/duodje/duedtie.

Duodji/Duodje/Duedtie er et begrep som ikke er lett å oversette fordi det omfatter mange ulike teknikker, materialer og utøvelser som f.eks. husflid og håndverk, brukskunst, kunsthåndverk og småindustri. Det omfatter all skapende aktivitet med hendene i bred betydning. Det være seg alt fra å skape boliger, gjerder, båter, lage redskaper som kniver og sy klær. Disse tradisjonene går langt tilbake i tid og er utviklet og tilpasset et kaldt klima og tilgangen på materiale som fantes i disse områdene. Både redskapene og klærne har dekket praktiske behov og har blitt til i kampen om å overleve. De har

også blitt kunstnerisk dekorert og formet på en utsøkt og praktisk måte. Vi kan si at duodji/duodje/duedtie er og var en måte å vise utøverens identitet, tilhørighet og kunnskap gjennom. På den måten har kunst og håndverk smeltet sammen. Mye kunnskap er blitt borte etter hvert som andre og nyere og lettere tilgjengelig redskaper og materiale (som plast) ble billigere og lettere tilgjengelig. Dette er kunnskap som f.eks. fiskegarn. Vi pleier å spøke med at industrialiseringen og de moderne tider nådde Sápmi etter andre verdenskrig med gummistøvle som kom på markedet og ble allemannseie, og man ikke lenger måtte bestille og betale for håndsydde komager (sommersko).

En som utøver duodji/duodje/duedtie er en duojár. Hen har gjennom generasjoner ervervet seg praktisk og erfaringsbasert kunnskap og kjenner naturgitte forhold. Vurder først materiale og når og hvordan det skal hentes inn. Så produksjonsprosessen som ved hjelp av teknologien er betydelig endret og utviklet gjennom de siste generasjoner. Hen må ha samisk kulturkunnskap, og kjenne til ornamentikk, lokale variasjoner og ta hensyn til andre dimensjoner som f.eks. det åndelige.

Terminologien er rik, men også veldig nøyaktig og detaljert og er en viktig del av tradisjonen og kunnskapen. Den brukes

av, og er kjent for nesten utelukkende de som utøver duodji/duodje/duedtie.

Duodji/Duodje/Duedtie var og er fortsatt i mange familier en sentral del av oppdragelsen. En person med talent, blikk og med respekt for naturgitte forhold og som behersker duodji/duodje/duedtie var og er høyt ansett og verdsatt i samfunnet.

Både komse, nålehus, båter, lavvo, skinnklær/ullklær, gamme og ski er eksempler på håndverk som er praktisk i hverdagen til et nomadisk folk i arbeid ute i kulde, sno og ulike snøforhold.

Kilde: Veiledningshefte: *Duodji i grunnskolen*. Nasjonalt senter for kunst og kultur i opplæringen. RiddoDuottarMuseat. 2020.

5.2: Sentrale begreper

Komse	Vugge
Duodji/duodje/duedtie	Samisk håndverk.
Nagler	Spiker av tre.
Skikk	En metode eller en tradisjon.
Påhengsmotor	En motor som settes fast bak på båten. Motoren skyver båten framover.
Stake	En lang pøle av tre som brukes til å skyve båten framover.
Praktisk	Anvendelig, enkel å bruke og ta med seg.
Margbein	Bein med marg inni.

5.3: Læringsmål, vurdering og læringsaktiviteter

FAG: KUNST OG HÅNDVERK

Kompetansemål etter 4. trinn

Kjerneelement: Kulturforståelse

Mål for opplæringen er at elevene skal kunne

- tolke former og symboler fra ulike kulturer og bruke disse i visuelle uttrykk.

Kompetansemål etter 7. trinn

Kjerneelement: Håndverkstradisjoner og Kunst og designprosesser

Mål for opplæringen er at elevene skal kunne

- beskrive mangfoldet i klestradisjoner eller gjenstander, inkludert samiske, og lage et produkt med inspirasjon fra kulturarv.

Læringsmål	Vite hva begrepet duodji/duodje/duedtie betyr. Kjenne til noen praktiske redskaper og klær samene brukte /bruker i hverdagen. Lage et lite redskap og snakke om materialene som ble brukt.
Vurdering	Nøyaktighet, tålmodighet til å stå/være i en prosess, tegne, vise engasjement i diskusjoner, samtale.
Læringsaktiviteter	Lage nålehus eller annet duodji/duodje/duedtie, flette bånd, tegne, diskutere, samtale.

5.4: Komme i gang

Av erfaring vet vi at å undervise i kunst og håndverk og andre praktisk-estetiske fag krever planlegging i god tid i forveien fordi det ofte behøves utstyr som kanskje må bestilles og som kanskje kun er å få tak i en periode på året. Noen ganger er det også behov for mer personale.

Undreoppgave: Dersom dere har mulighet: Ta med dere konkrete til klassen: en gietkka/komse, et nålehus, guksi, náhppi, saltflaske, lassoring, skaller med skallebånd og lange flettede bånd, tørket og behandlet sennagress, lange bånd for å tulle rund skaftet slik at ikke snøen skulle sive inn, sennagress ble brukt

i bunnen på skallen for at den ikke skulle bli fuktig inni, og for å holde beina tørre og varme), smørbeholder og/eller annet samisk duodji/duodje/duedtie. Hva tror dere disse er brukt til/brukes til? La elevene diskutere i mindre grupper/LP og komme opp med forslag.

Snakk om noe dere syns er praktisk. Har dere noe som dere tenker er veldig praktisk, for eksempel en bag til å ha i båten som holder innholdet tørt?

Snakk om, beskriv og tolk ornamenter. Tegn ornamenter og mønstre, f.eks. ved å dekorere en invitasjon, et kort eller et dikt.

[Det finnes kopioriginal av sørsamisk ornamentikk i «Verktøykista».](#)

Det kan være en fordel med samarbeid med kunst og håndverk-læreren når/dersom dere skal lage nålehus. Beinet sages opp i passende lengder og ev innmat og sener tas bort og pusses. Margbein kan bestilles fra slakteri. Dere kan koke og spise margen først.

5.5: Svar, forslag til svar og kommentarer til oppgaver i app

Emne: Komse

Oppgave: skriv og tegn

Skriv og tegn – på ark, i bok eller på PC.

1. Hva er en komse? [En samisk vugge.](#)
2. Hva heter komse på nordsamisk og på sørsamisk? [Gietkka/gierhkeme.](#)
3. Hva tror du komse er laget av? [Tre.](#)
4. Hva gjorde de når babyen hadde bæsja og tissa i komsa? [Bytta ut mosen som lå i bunnen.](#)
5. Hvorfor tror du det var mest praktisk for samene å ha babyen i komse? [Den var lett å henge i trærne, henge på ryggen til kløvreinen, den kunne stå på bakken og i snøen uten å velte.](#)
6. Finn bilder av ulike komser på nettet. Tegn en komse med en baby oppi.

Emne: Nålehus

Oppgave: velg riktig svar

Hva har du lært om nålehus?

1. Mange samer har flyttet flere ganger i Måneden

Livet

Året

2. Da er det viktig med ting som er lette å

Finne

Ta med seg

Gjemme

3. Nålehus er laget av

Margebein

Tre

Ull

4. Nåleputa inni nålehuset har en snor som kan festes i

Taket

Smykket

Beltet

Emne: Duodji – samisk håndverk

Oppgave: praktisk oppgave

Praktisk oppgave – her trenger du tråd i mange farger!

Følg oppskriften fra bildet og lag flettebånd i mange farger. Kanskje dere kan lage en flettebånd-utstilling i klassen? Eller gi hverandre flettebånd i vennskapsgaver?

Emne: Båtbyggere med nål og tråd

Oppgave: Velg riktig svar

Hva har du lært om samiske båtbyggere?

1. Samene har alltid vært flinke til å bygge

Båter

Naust

Fjøs

Brygger

2. De ble flinke å bygge båter fordi de bodde nært

Vann

Fjell

Skog

Vidde

3. Samene lagde båter på en spesiell måte – hvordan?

De brukte nagler

De limte

De sveiset

De sydde

4. Skoltesamenes båt kalles for

Elvebåt

Robåt

Bask

5. Den samiske elvebåten er

Lang og smal

Bred og kort

Liten og nett

Stor og tung

6. Før det ble vanlig med påhengsmotor kom man seg oppover elva ved hjelp av

En stake

En påle

Årer

Tau

Emne: Verdens første skiløpere

Oppgave: velg riktig svar

Hva har du lært om samisk skihistorie?

1. Arkeologer har funnet rester av ski i Sápmi som er mer enn

500 år

2000 år

5000 år

2. Arkeologene har funnet ski hvor undersiden er dekket av

Leire

Pels

Skismurning

3. Den gamle skiteknikken kalles

Utforski

Glidteknikk

Sparketeknikk

4. Samuel Balto og Ole Ravn var med på ekspedisjonen til

Fridtjof Nansen

Roald Amundsen

Børge Ousland

5.6: Tilleggsoppgaver

Nålehus

Les teksten om nålehus. Diskuter i klassen hvordan måten vi lever påvirker hvilke ting vi har – og hvordan de er utformet.

(Nålehus var praktisk å henge i beltet, og var dermed alltid i nærheten dersom nødvendig. Beinnet rundt beskyttet mot nålestikk og det var plass til mange ulike nåler i huset. Noen nålehus er så store at det også er plass til en liten saks der.)

Snakk også om hvilke materialer dere bruker: skinn, ull, bein. Dersom dere vil

være helt rå, kan dere lage sytråd av sener.

HÅNDVERKSPROSJEKT: Elevene lager sine egne nålehus. Instruksjon s18 og 19 i heftet «Duodji i grunnskolen 2020», kan lastes ned her:

<https://kunstkultursenteret.no/ressursbase/duodji-i-grunnskolen/>

OPPFINNERPROSJEKT: Elevene går sammen i grupper og kommer opp med en praktisk løsning på et problem eller en utfordring.

5.7: Ressursbanken

<https://kunstkultursenteret.no/ressursbase/duodji-i-grunnskolen/>

<https://kunstkultursenteret.no/wp-content/uploads/2018/12/Muligheter-og-utfordringer-ved-s%C3%B8rsamisk-ornamentikk.pdf>

<https://kunstkultursenteret.no/wp-content/uploads/2018/12/Utforsking-av-tradisjonell-s%C3%B8rsamisk-ornamentikk.pdf>

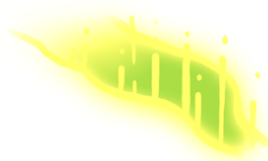
5.8: Grunnleggende ferdigheter GLF

GLF	Dekket	Hvordan
Skriving	X	Tegne ornamenter.
Lesing	X	Lese og løse oppgaver i app, følge instruksjon til oppgave er ferdig.
Digitale ferdigheter	X	Lete etter bilder av komse på nett.
Regning	X	Regne ut mengde materiale.
Muntlig	X	Samtale, fortelle, diskutere og instruere.

6: Stjernehimmelen | Nordlys

Stjernehimmelen

Nordlys

6.1: Bakgrunnskunnskap for lærere

Stjernehimmelen

De første samene fulgte tidens gang på andre måter enn i dag. De fulgte årets gang og observerte at det ble vinter, vår sommer og høst. De hadde også spesielle gjøremål og arbeid som skulle gjøres til forskjellige tider på året. Hvert år ble det samme arbeidet gjort til samme tid. Noen gjøremål måtte gjøres innenfor en bestemt tid. Vedhogst, slåing av høy, merking av reinkalver, slakting og fiske var blant disse gjøremålene. Selv i dag kan vi se at noen av disse arbeidene må gjøres innenfor en viss tid på året.

Kortere tid ble observert og målt på andre måter. Døgnet ble målt ved hjelp av solen, månen og stjernene. I mørketiden kunne de lese døgnet ved hjelp av månen og stjernene. I den lyse tiden, kunne de lese døgnet ved hjelp av solen og midnattssolen.

For samene er ikke stjernenes funkling bare til glede og pynt. På grunn av lang mørketid, har samene utviklet uvurderlig kunnskap om stjernene som kompass og klokke. Ved å studere stjernene, og følge

dem, kunne de finne fram hvor som helst. Stjernene viste hvor nord, sør, øst og vest var. Stjernene kunne også fortelle hvor lenge det var til morgenen. Dersom det var overskyet, måtte de ty til vinden. I tillegg brukte de trær og steiner til navigering. Steinenes nordside blir bevokst med en type steinlav, og trærne har flere greiner på sørsiden, enn nordsiden.

Noen stjerner var viktigere enn andre. Samene har forklart stjernene på sin måte. For å huske de ulike stjernebildene, ble det laget fortellinger om dem. I nordsamiske områder er fortellingen om elgjakt en fortelling om stjernehimmelen og de ulike stjernene. Andre steder finnes det tilnærmet like fortellinger. I noen kystområder handler fortellingen om fiske. Stjernenes navn kunne være ulike fra sted til sted. En stjerne kunne ha ett navn ett sted, mens det kunne hete noen helt annet et annet sted. Som eksempel kan nevnes det nordsamiske Fávnnadávgi (vogn med pilbue) som på lulesamisk heter juovssat, og som betyr bue.

Nordlyset

Også nordlyset har sine fortellinger og forestillinger. Nordlyset var noe man fryktet fordi man ikke visste hva det var og derfor har det blitt myteomspunnet og fått mange ulike fortellinger. Vi kan tenke oss at nordlyset var sterkt fremtredende og skremmende med flommende bevegelige lys i en aldeles mørk og kald verden. Det ble nok også brukt i oppdragelsen til å «skremme» barn fra å gå ut og erte nordlyset. Også her kommer man inn på at det var stor respekt for

naturen og dens fenomener. I sjamanistisk religion blant urfolk i sirkumpolare områder forestilte de seg at nordlyset var «veien» eller «stien» til de dødes verden, og at nordlyset varslet om at noen skulle «hentes» til dødsriket.

Under «Ressursbanken» kan dere lese om de mest kjente stjerneneavnene og fortellingen i nord- og innlandssamiske områder. I tillegg har vi lagt ved en oppdragende fortelling om nordlyset.

Kilde: Káren Elle Gaup: *Girjjo Gárjjo*. Davvi Girji. 2001.

6.2: Sentrale begreper

Rotere	Bevege seg i sirkel.
Kuppel	Et krummet tak.
Terge	Erte, plage.
Regle	Dikt med rytme og som man ofte lærer utenat.
Partikkel	En bitte liten del av en stor del, noen ganger kan man ikke se dem, f.eks. luktpartikler.
Atmosfære	Laget rundt jorden som beskytter oss mot stråling og ekstreme temperaturer.
Myte	En fortelling som forklarer en hendelse eller hvorfor noe er som det er. Myter er ikke fakta.
Kall	En gammel mann.
Stjerne	Sol.

6.3: Læringsmål, vurdering og læringsaktiviteter

FAG: NORSK

Kompetansemål etter 4. trinn

Kjerneelement: Tekst i kontekst

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- lese og lytte til fortellinger, eventyr, sangtekster, faktabøker og andre tekster på bokmål og nynorsk og i oversettelse fra samiske og andre språk, og samtale om hva tekstene betyr for eleven.

Kompetansemål etter 7. trinn

Kjerneelement: Språklig mangfold

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

lese samiske tekster på norsk og samtale om verdiene som kommer til uttrykk, og hvordan stedsnavn og personnavn som inneholder de samiske bokstavene, uttales.

FAG: KRLE

Kompetansemål etter 7. trinn

Kjerneelement: Kjennskap til religioner og livssyn

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- gjøre rede for historien til kristendom og andre religioner og livssyn i Norge, inkludert samers og nasjonale minoriteters religions- og livssynshistorie.

Læringsmål	Vite noe om hvordan de første samene tolket stjernebildene. Kjenne til noen myter og fortellinger om stjernehimmel og nordlys. Lære å uttale noen samiske bokstaver.
Vurdering	Engasjement, nysgjerrighet, kreativitet, samtale, diskusjon, stille spørsmål, ferdige produkter som utstilling, brettede stjerner, tegninger, tekster.
Læringsaktiviteter	Skrive, tegne, lese og gjøre oppgaver i app, lese fordypningstekster, undre seg, lage egne stjernebilder og fortellinger, lære regler på rams, brette stjerner, lete på nett.

6.4: Komme i gang

Det er en fordel om dette emnet gjennomgås på den mørkeste tida, gjerne før jul eller like etter jul.

Dere kan starte temaet med å lese høyt noen fortellinger, myter og eventyr. De finnes under «Ressursbanken» – og gjøre dere kjent med fortellingene som er laget med bakgrunn i stjernebildene. Dere kan stoppe og samtale om innholdet og lærer kan stille spørsmål som kan diskuteres i mindre grupper, underveis. Det er viktig å understreke for elevene at dette er fortellinger, eventyr og myter som folk i veldig gamle dager har laget fordi de har forestilt seg noe de ikke visste noe om.

Dere kan også ta for dere forskjellene på myter, eventyr, fortellinger og fakta.

Som en kuriositet kan elevene lære reglen om nordlyset på rams. Lydene i noen av bokstavene er slik: á = lang a, š – sj som i sjokolade, ea= jæ, ž = dsj (stemt), uo= oå, u=o, o=å

Dersom det er mørkt på den tiden dere gjennomgår emnet, kan dere gå ut og se på stjernehimmelen, og kanskje prøve å finne Sarvva, Boahjenásti eller de andre stjernebildene. Det bør være stjerneklart og dere bør være i skogen eller på fjellet der det ikke er andre lys som forstyrrer.

6.5: Svar, forslag til svar og kommentarer til oppgavene i app

Emne: Stjernehimmelen

Oppgave: dra-og-slipp

Hvilke ord og forklaringer hører sammen?

1. Det samene trodde holdt himmelkuppelen oppe. [Polarstjernen](#)
2. Den som ble jaktet på i «den himmelske jakten». [Elgen – Sarvva](#)
3. Den som til slutt temmet elgen. [Gammel-kona](#)
4. Det elgen til slutt ble byttet mot. [Reinen](#)
5. Det samiske navnet på Melkeveien. [Fuglestien](#)

Emne: Nordlys

Oppgave: fleip eller fakta

Fleip eller fakta?

1. Nordlyset kommer fra sola. [FAKTA](#)
2. Nordlyset er ikke farlig for mennesker. [FAKTA](#)
3. Før lærte samiske barn at det kunne lønne seg å terge nordlyset. [FLEIP](#)
4. Den samiske nordlysregla handler om alle fargene i nordlyset. [FLEIP](#)

6.6: Tilleggsoppgaver

Stjernehimmelen

Les om de samiske stjernebildene og se på illustrasjonene sammen i klassen. Les i tillegg faktatekstene fra Ressursbanken i klassen. Velg én eller flere av de praktiske oppgavene.

1. Tegn, eller mal et bilde med stjernehimmel.
2. Brett en stjerne eller lag en tredimensjonal stjerne på en annen måte. Det finnes mange oppskrifter på origami-stjerner på nett.
3. Finn en sang om stjerner eller stjernehimmelen. Skriv den så pent du kan og pynt teksten.
4. Se på stjernehimmelen ute eller på et bilde. Tegn egne stjernebilder og skriv fortellinger til stjernebildene dine.
5. Det er mange mennesker som fotograferer nordlyset. Let på nett og finn

bilder av nordlyset og lag en utstilling med nordlys-foto til klasserommet. Hvor mange ulike farger greier dere å finne?

6.7: Ressursbanken

Horndal: *Fra stjernene til livet*

https://ovttas.no/nb/girji_fra-stjernene-til-livet-en-fortelling-fra-samisk-mytologi

Horndal: *Sølvmånen*

<http://samiskbibliotektjeneste.tromsfylke.no/2016/01/13/sissel-horndal-solvmanen/>

Gaavnoes: Den samiske stjernehimmelen:

<https://gaavnoes.no/2017/07/den-samiske-stjernehimmelen/>

Alice M. Pedersen:

Guovssonásti/Morgenstjernen

<http://samiskbibliotektjeneste.tromsfylke.no/2008/11/11/alice-m-pedersen-guovssonastimorgenstjernen/>

Stjerner og stjernebilder

Alle stjernene vi ser på himmelen når det mørkt, er soler som lyser langt borte. De lyser fordi de er laget av glødende gass. Vår egen sol er også en stjerne av glødende gass og den har lyst i fem milliarder år allerede. Stjerner er samlet i store grupper som vi kaller galakser. Vår galakse kaller vi Melkeveien (Fuglestien på samisk) og sola vår er en av cirka 300 milliarder stjerner i den.

Når det er skyfritt og mørkt ute, er det fint å se på stjernehimmelen. Det har folk alltid gjort. Også de som levde for veldig lenge siden. De visste ikke så mye om hva stjerner var. De fulgte stjernene når de skulle finne ut hvilken tid det var på døgnet i mørketida, og for å finne fram i naturen. De så på stjernehimmelen og lagde seg ulike stjernebilder som de fulgte med på og lagde fortellinger om. De hadde ikke mange andre lys rundt seg. I dag har vi gatelys, lys fra alle husene, gatelys og biler. Lysene rundt oss gjør at vi ikke ser stjernene like lett.

Nordlyset

Fra solen løsner det hele tiden elektroner, protoner og ioner. Det er elektronisk ladde partikler som følger solstormene eller gasskyene som har enormt stor fart, ja omtrent 8 millioner km/t. De elektronisk ladde partiklene blir slynget fra sola til jorda og bruker ca. fire dager på å komme til jordens atmosfære.

Nordligst og sørligst, altså på polene på jordkloden er det magnetfelt som trekker til seg de partiklene som kommer med solstormene. Heldigvis er det slik at magnetfeltet og atmosfæren beskytter menneskene og alt annet levende ved polene, så derfor er ikke disse partiklene farlige for oss. Når de kommer til polene blir de blandet med atmosfærens atomer og molekyler og lager elektromagnetisk stråling, eller energi. Strålingen, eller energien kan vi noen ganger kan se når det mørkt og skyfritt på himmelen, mellom 80 og 500 km over jordoverflaten. Det kalles Nordlys, eller Aurora Borealis. Noen atomer gir blått lys, noen gir grønt lys og noen gir rødaktig lys.

Samer og andre urfolk som har levd i de nordlige polområder har alltid sett, observert og undret seg over nordlyset. Derfor finnes det mange myter, fortellinger og eventyr om nordlyset.

Kilde: snl.no/nordlys

Elgjegerne

Når himmelen og jorden ble født, ble det også født stjerner og stjernebilder. I stjernebildene kan vi se en fortelling som er blitt fortalt av samene i mange tusen år. Fordi jakt var viktig for de første samene, var det selvfølgelig den historien de så på himmelen.

Mange har dratt for å jage Sarvva-elgen. Fremst ser vi Sarvva-elgen løper. Gjennom natten vil de andre jegerne dukke opp. Nærmest kommer Čuoiggaheaddjit- Skijagerne, som følger etter på ski. De forsøker å komme foran elgen slik at Fávdná- Vogna kan skyte den. Fávdná- Vogna kommer etter Čuoiggaheaddjit - Skijagerne og har en bue som heter Fávnadávgi – Store Bjørn. Nedenfor elgen følger Gállábártnit – Gammel-kallens sønner langsomt etter. De har med både bismark (vekt), spyd, kniv og gryte. Sønnes far Gállá- Gammel-kallen har også kommet for å følge med på jakta. Under čuoiggaheaddjit – skijagerne kommer Boares áhkku- Gammel kona som hisser hundene på elgen og roper; ta den ta den!

Slik følger de etter elgen hele døgnet, og det vil de nok fortsette med helt til de en dag får skutt den. Når den dagen kommer, vil hele himmelen (kuppelen som Boahjenásti - Polarstjernen holder oppe) falle ned og knuse verden og jorda vil brenne og det vil være verdens ende.

Nordlyset

To brødre satt i lavvoen. De spiste og la seg ved ildstedet for å sove. Den yngre broren lå og tittet ut gjennom ljoet (hullet i lavvotaket der røyken siver ut). Bak røyken fikk han øye på nordlyset som rørte seg så pent over himmelen. Den rørte seg med grønne, gule, blå og røde farger. Han så på nordlyset og kunne ikke dy seg, men måtte ut og gjøre narr av det og joiket:

Guovssahasat vihket, lip lip li

Buoidebihtta njálmmis lip lip li

veažir gállus lip lip li

ákšu sealggis lip lip li

ja spigir njálmmis

Den eldre broren hoppet opp og måtte strengt irettesette den yngre broren sin. -Ti still! -Hører du ikke! -Du må ikke gjøre narr av Guds skapninger! -Det kan gå deg galt! Men den yngre broren lot seg ikke skremme. Han krøp ut av lavvoen og joiket og ropte enda høyere og enda mer kraftfullt. Nordlyset begynte å blafre fra side til side, det ble større fart i lyset og den buktet seg opp og ned. Plutselig smalt det i snøen på bakken. Den eldre broren ble redd og krøp under pulken (en smal slede som blir trukket av reinsdyr og som det er plass til en person i) og gjemte seg der. Den yngre broren fortsatte å joike til Nordlyset. Nordlyset ble sint og nærmet seg ham. Den kom som en pil fra himmelen og snappet i pesken til den yngre broren. Den snappet og grep etter pesken slik at den til slutt var nesten hårløs og svidd. Nå ble også den yngre broren redd og sluttet å joike nordlyset. Fra den dagen gjorde han aldri narr av Guds skapninger.

Fordypningstekster om stjernehimmelen for elever ligger som eget dokument i Verktøykassa.

6.8: Grunnleggende ferdigheter GLF

GLF	Dekket	Hvordan
Skriving	X	Skrive egne tekster.
Lesing	X	Lese og løse oppgaver i app, lese andre tekster og studere stjernebildene.
Digitale ferdigheter	X	Lete etter bilder på nett.
Regning	X	km/t, km.
Muntlig	X	Samtale i klasse og i grupper, gjenfortelle, diskutere.

7: Åtte årstider | Mat | Spis bark, men la treet leve

Árstider

Mat

Spis bark

7.1: Bakgrunnskunnskap til lærer

Dette temaet handler i korte trekk om tradisjonell samisk mat, og tilegnelse og tilberedning av mat på en bærekraftig og tradisjonell måte.

Samene har alltid hentet det de trenger i naturen i områdene der de oppholder seg. De har på en måte blitt eksperter på sitt område. Dyret var ikke bare mat, men det ble utnyttet også til klær og redskaper. F.eks. ble skallen på reinen brukt til fottøy, senene til tråd, tarmene til pølseskin, og magesekken blåst opp, tørket og brukt til oppbevaring av f.eks. tørket blod og tørket melk. Horn og bein ble brukt til redskaper. Ulla til sauene ble brukt til strikking av klær og tovet for å holde kroppen varm selv i fuktig omgivelser. Ulla ble også spunnet og brukt til veving av grener. Skinnen på selen ble brukt til klær og som bunntrakk til små og lette båter, kjøttet, blodet og margen som mat, fett som kilde til lys og ild. Treet var utrolig viktig som både kilde til ild og til redskaper. Ulike trær ble brukt til ulike typer ild. For eksempel ble det laget bare et lite bål med veldig tørre kvister og kubber dersom man bare skulle varme litt mat, og et annerledes bål med litt fuktig

ved når man skulle sove, for det brant lengre. Teger (røttene til bjørka) ble brukt som tau til fiskegarn og til fletting av kurver og andre redskaper.

Brenneslestilker ble brukt som sterkt tau og tråd til å sy båter. Kvann ble brukt som medisinsurt. Dette er bare noen eksempler.

Folk spiste sesongbasert. Det betyr at de spiste det de hadde tilgang på til enhver tid på året. Innlandsfisk og bær og vekster om sommeren, kjøtt om høsten, sjøfisk om vinteren, tørket og røkt kjøtt om vinteren. Når våren kom, kunne det være knapt med mat, så da var det godt at ande kom til vann og elver, rypene krøp villig inni snarene og innlandsfisker var stor og fet. Også aktivitetene var sesongbasert. Håndverk og sying skjedde i mørketida og ellers mellom store arbeid som åtte gjøres; gjerder som skulle bygges og fikses, båter som skulle smøres, sleder og annet utstyr skulle vedlikeholdes. Ved skulle hugges, kvistes og kløyves på visse tidspunkt. Alt man gjorde var med tanke på å klare seg og å overleve.

At samene har åtte årstider er helt naturlig, fordi det virkelig er åtte årstider

både klimamessig og i forhold til aktiviteter som gjennomføres i de ulike årstidene. Det er stor forskjell på f.eks. vinter og vårvinter i nordområdene. Vinteren er kald og mørk og man er på en måte i dvale, mens vårvinteren er lys og naturen våkner til liv igjen med trekkfugler, hekking, smelting, kalving og flytting, klargjøring av redskaper og utstyr til årstidsskifte og nye aktiviteter som elvefiske, såing, vedhogst, osv. Veldig mange samer, uavhengig av hva de jobber

med, har på en eller annen måte en sterk tradisjon for å høste av naturen.

Samene har gjennom generasjoner ervervet seg erfaringsbasert kunnskap om naturen og dyrene i sine områder. Dette var nødvendig for overlevelse i barske omgivelser. Det er viktig at denne tradisjonelle kunnskapen blir tatt vare på og formidlet til kommende generasjoner, og at de som besitter den får den anerkjennelsen de fortjener.

7.2: Sentrale begreper

Sanke	Plukke og samle bær og vekster og konservere til senere.
Fange	Jakte på.
Vilt	Dyr som bor i og lever av maten som finnes i naturen.
Tamrein	Rein som menneskene følger under flytting, og noen ganger må mates hvis det er dårlige vintre.
Fredet	Det som er fredet, er ikke lov å hugge eller plukke.
Gumppus/gumba	Blodklubb.
Reinkok	Gryte med reinkjøtt, gumppus, margbein og reintunger.
Kolonister	De som kom og tok fra samene deres fangstplasser og boplasser og selv flyttet dit.
Kosthold	Maten man spiser til vanlig.

7.3: Læringsmål, vurdering og læringsaktiviteter

FAG: NATURFAG

Kompetansemål etter 2. trinn

Kjerneelement: Naturvitenskapelige praksiser og tenkemåter

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- oppleve naturen til ulike årstider, reflektere over hvordan naturen er i endring, og hvorfor året deles inn på ulike måter i norsk og samisk tradisjon.

FAG: MAT OG HELSE

Kompetansemål etter 4. trinn

Kjerneelement: Mat og måltid som identitets- og kulturuttrykk

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- samtale om måltidsskikker fra norsk og samisk kultur og fra andre kulturer, og om verdien av å spise sammen med andre.

Læringsmål	Gjøre rede for hva samene spiser og deres arbeid i de ulike årstidene. Planlegge og følge en oppskrift, ta ansvar.
Vurdering	Spise sammen, samtale, engasjement, nysgjerrighet, diskusjon, skrive oppskrift, kreativitet, rydde og vaske, klarer å ta ansvar? Utfylt skriveramme.
Læringsaktiviteter	Lage mat, lese og gjøre oppgaver i app, diskutere, samtale, spise sammen.

7.4: Komme i gang

Elevene kan prøve å forstå seg på Åtte Årstider-ikonet uten forhåndsforklaring. La de få tid til å undre seg og diskutere med andre og på den måten komme fram til hva den formidler.

La elevene prøve å diskutere og finne ut hva de ville spist og hvordan de ville klart seg dersom det i butikken fantes kun gjær, mel, kaffe, sukker og salt. Hvilke dyr og vekster i nærområdet har dere som dere kunne nyttiggjort dere for å overleve og til

redskaper? Dere kan gjerne bruke årshjul-skriverammen til denne jobben. Den finnes i Verktøykista.

Dersom dere skal lage gumppus og reinkok kan dere ta kontakt med Røros mat eller Finnmark rein for å høre hvilke kjeder som fører reinkjøtt:

<https://rorosmat.no/bestilling/> eller:
<https://finnmarkrein.no/kontakt/>

7.5: Svar, forslag til svar og kommentarer til oppgavene i appen

Emne: Åtte årstider

Oppgave: skriv og tegn

Skriv og tegn – på ark, i bok eller digitalt.

1. Hvorfor blir samene kalt «de åtte årstiders folk»? [Fordi de har navn på årstidene imellom vår, sommer, høst og vinter også](#)
2. Når begynner samenes år? [Om våren](#)
3. Hva var typiske vinteraktiviteter på 1600-tallet i Kemi? [Beverjakt, tingmøter og handel](#)
4. Hva var typiske sommeraktiviteter på 1600-tallet i Kemi? [Innsjøfiske](#)
5. Hva var typiske vårvinteraktiviteter på 1600-tallet i Varanger? [Fiske i fjorden, marked og småviltjakt](#)
6. Hva var typiske høstsommeraktiviteter på 1600-tallet i Varanger? [Beverjakt, innsjøfiske og bærplukking](#)
7. Tegn et årshjul med åtte årstider. Skriv inn månedene slik at årstidene passer til klima der du bor. Tegn og skriv om hva du gjør i de ulike årstidene. Skriv inn hvilken samisk årstid du er født i. (Det finnes en kopioriginal i «Verktøykista»)

Emne: Mat

Oppgave: dra-og-slipp

Hva har du lært om samiske mattradisjoner?

For tusen år siden spiste samene dette. [Bær, bark og urter, fisk, havpattedyr og vilt](#)

Fra 1200-tallet begynte noen samer med jordbruk og dette ble en del av kostholdet. [Melk, ost og smør og sauekjøtt](#)

Da det kom kjøpmenn sørfra ble slik mat tilgjengelig i Sápmi. [Mel, kaffe og salt fra butikken](#)

Dette er tradisjonell samisk mat som er lett å ha med seg på tur. [Tørket fisk og tørket reinkjøtt](#)

Emne: Spis bark – men la treet leve

Oppgave: dra-og-slipp

Fullfør setningene med riktig ord

Å skjære biter av bark kalles ... [Barktekt](#)

Bark av furutrær kan brukes i ... [Mat](#)

Samene skjærer barken på en spesiell måte så ikke treet tar ... [Skade](#)

Innerbarken på furutrærne inneholder ... [C-vitaminer](#)

7.6: Tilleggsoppgaver

Mat

Les teksten om mattradisjoner i Sápmi. Lag biðus, gumppus, reinkok eller rognbollesuppe og spis sammen i klassen. Gumppus serveres gjerne sammen med reinkok og buljong. Biðus er en vanlig rett i store tilstelninger som dåp, konfirmasjon og bryllup og andre feiringer.

Biðus:

https://www.matprat.no/oppskrifter/tradisjon/bidos/?gclid=EAlaIQobChMI5LFgM-p6gIVR6wYCh0vtgDWEAAYASAAEgIJvD_BwE&gclsrc=aw.ds

Reinkok:

<https://www.matprat.no/oppskrifter/tradisjon/kjott-buljong-og-margbein/>

Gumppus: <https://www.nrk.no/sapmi/tradisjonell-samisk-mat-1.13834637>

Rognbollesuppe:

<https://www.youtube.com/watch?v=nt1epsiYekE&feature=youtu.be&fbclid=IwAR24OemddTjTuZUFhgfdcfy3uZMZlhojcm13LyRes7EPuo1tqQAxzGqIFh4>

Skriv ut, eller la elevene bruke iPad/nett med tilgang til oppskriftene og la elevene lage og skrive egne oppskrifter med bakgrunn i disse. Mal til oppskrift ligger i «Verktøykista».

7.7: Ressursbanken

For lærer: Yngve Ryd: *BÅL - Samisk ildkunst*. Dreyer. 2018.

For elevene: Karen Marie Eira Buljo: *Bli med Inga Karine til reinflokken*.

Landbruksforlaget. 1997. Billedbok med tekster:

<https://www.nb.no/nbsok/nb/6cd1bd9d0d34dfbb2906e296629d1076?lang=no#0>

Første bok i en serie av åtte om gutten Sammeli og hans eventyr i de åtte forskjellige årstidene i Sápmi. Bøkene er tospråklige på enaresamisk og engelsk. I første bok blir Sammeli venn med en

ensom bjørn og lærer nye måter å fiske på. Han lærer også at ting ikke alltid er slik som det kan se ut som. [Anaraskiela servi ry](http://anaraskielaservi.fi), 2013. 35 s. 15 Euro (kan bestilles fra: haldattah@anaraskielaservi.fi): [Lee D. Rodgers: Saammal já meeci kunagas/Sammeli and the King of the Forest](http://LeeD.Rodgers.Saammal%20ja%20meeci.kunagas/Sammeli%20and%20the%20King%20of%20the%20Forest)

Her finnes litteratur om samisk tradisjonell kunnskap både til lærere og elever:

<http://samiskbibliotektjeneste.tromsfylke.no/tag/tradisjonell-kunnskap/>

7.8: Grunnleggende ferdigheter GLF

GLF	Dekket	Hvordan
Skriving	X	Skrive oppskrifter, svare på oppgaver, fylle årshjulet.
Lesing	X	Lese og løse oppgaver i app, lese andre tekster.
Digitale ferdigheter	X	Finne og lese oppskrifter på nett.
Regning	X	Oppskrift og mengde, ev. kostnad.
Muntlig	X	Samtale, diskutere.

8: Navn | Slekt | Kofta

Navn

Kofta

Slekt

8.1: Bakgrunnsstoff til lærer

Gamle samiske personnavn ble nesten borte under kristninga og koloniseringen. Kristningen forbød foreldre å gi barnet samisk navn ved dåpen, så i kirkebøkene ble det samiske navnet omgjort til et norsk navn, Ovlá ble til Ole. Det var vanlig at barnet hadde ett navn «privat» og ett navn brukt i offentlige sammenhenger og i skriftlige sammenhenger som i skjemaer, osv. Denne tradisjonen ble så vanlig at det fortsatt er mange som praktiserer dette. Barnet får ett navn i dåpen og et annet navn blir brukt i mer uformelle situasjoner. Nå er det også vanlig å gi barn gamle samiske navn både til privat og

offentlig bruk. Slektsnavnet ble ikke brukt til slutt slik som i norsk tradisjon, men «etternavnet» eller slektsnavnet kom først i genitiv form og fornavnet til sist. Navnerekka kunne bli ganske lang dersom man skulle langt bakover i slekta. Navnerekka forklarte de man skulle hilse på hvilken slekt man tilhørte. Gudforeldre ble, og for noen blir de fortsatt, ansett nærmest som et ekstra foreldrepår til dåpsbarnet og har fortsatt medansvaret også i barneoppdragelsen i større grad enn i norsk tradisjon. Mange setter også to eller flere navn til barnet. Dette for å ære slektninger fordi det viste at du ble

anerkjent og har egenskaper som er verdifulle. Det er en stor ære å få barn oppkalt etter seg. Det var i riktig gamle dager ansett som en gave (nammašiella).

Undertegnades navn er slik på samisk: *Káren-Piera-Jovsset-Ántte Heidi*. Det viser at min tippoldemor het Káren, oldefar Piera, bestefar Jovsset og far Ánte (skrevet i gen. form på navnerekka). Navnene er valgt utfra hvor kjent personene var, ikke nødvendigvis etter kjønn. Mitt samiske navn viser at min tippoldemor var mye mer omtalt og kjent enn hennes mann siden alle etterkommere er knyttet opp mot henne. Det kan også hende at mannen døde tidlig.

Slekts- og familiebegrepene er mange og detaljrike i samisk. Det forteller at familien, slekta og slektsbåndene mellom menneskene var viktige og hadde dype røtter. Begrepet forteller på hvilken måte du er knyttet til et bestemt menneske og at du faktisk er knyttet til (i slekt med) det. Møter innledes ofte med sondering av slektsforhold og da er det greit at noen i slekta er litt kjent for noe bra eller har godt rykte og er spesielt god på noe, f.eks. en håndverker som man kan henvise til og forklare slektsforholdet til. Det å ha gjort noe som ikke var bra, ble sett på som stor synd fordi man da «skjemte» ut hele slekta. Slekta var som en slags moderator med en sterkt oppdragende, men mange ganger også en fordømmende, funksjon. Slektsbegrepet bestemte hvilken rolle du hadde, og var satt og bestemt. Den yngste sønn eller datter skulle ta vare på hus og hjem og sine gamle foreldre. Hvem som skulle ta over næringen og føre den videre ble bestemt etter nøye observasjon av

hvem som var mest egnet til oppgaven. Det kunne være en datter, eller eldste sønn. Dersom eldste ble enke eller enkemann måtte en annen trå til og hjelpe, om nødvendig gifte seg med henne eller han. Giftemål var alliansebygging og makttilegnelse, og dermed ikke veldig romantisk. Mellommenneskelige relasjoner var viktige, og man brukte tid på å bli kjent og opparbeide en god relasjon til en fremmed eller en utenfor slekta før man tok opp ærender som det skulle ordnes opp i. De tradisjonelle slektskapsforbindelsene var datidens velferdsordninger. Man var avhengig av hverandres hjelp, støtte, kunnskaper og ferdigheter for å overleve. De nære og forpliktende slektskapsforholdene har selvfølgelig endret seg i takt med utviklingen av de moderne velferdsordningene, og man er ikke avhengig og prisgitt sine slektsforhold lengre for å overleve.

Kofta viste hvor man kom fra, og ofte også hvilken slekt man tilhørte. Alle hadde sine særegne signaturer på design og snitt. Snittet i kofta er ubetydelig endret siden slutten av 1600-tallet når Professor Johannes Schefferus skrev om dem i Lapponia, der det er et eget kapittel om samisk bekledning og faktisk også illustrasjoner av dem. De skulle være behagelig og praktiske også under arbeidet. Alt man trengte i arbeidet, hang i beltet. F.eks. kniv og nålehus. Både klær og fottøy var sydd av avhåret reinsdyrskinn eller ullstoff kjøpt i markedene til sommerbruk og av håret skinn til vinterbruk. Pyntet med ulike dyreskinn, farget ullklede og glimmerstein/feltspat i kantene.

Kvinnebekledningen forandret seg med tilgangen til stoff og trendene ellers i Europa. For eksempel ble pynten på brystet større og luene høyere og koftekantene kortere. Kantene på koftene ble bredere både i mannlige og kvinnelige

kofter. Koftene ble og blir fortsatt brukt til hverdags, og man har som regel en hverdagskofte og en festkofte.

Kilde: Solbakk: Kulturmåttu. ForfatternesForlag, 2005.

8.2: Sentrale begreper

Navneskikk	En måte å velge navn og å gi barnet navn på.
Kirkebok	Bok i kirka der man kan se hvem som er døpt, konfirmert og død i de ulike år.
Folkedrakt	Et klesplagg som viser hvem du er og hvilket folk du tilhører og/eller hvor du bor.
Plagg	Klær, f.eks. en jakke.
Festplagg	Plagg som blir mest brukt i feiringer og høytider.
Storfamilie	En familie med flere familiemedlemmer enn bare mor, far og barn, f.eks. tanter, onkler, bestemor, søskenbarn.
Tremenning	Barn av søskenbarn.

8.3: Læringsmål, vurdering og læringsaktiviteter

FAG: SAMFUNNSFAG

Kompetansemål etter 2. trinn
Kjerneelement: Identitetsutvikling og fellesskap

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- beskrive og gi eksempler på mangfold i Norge, med vekt på ulike familieformer og folkegrupper, inkludert det samiske urfolket.

Kompetansemål etter 4. trinn
Kjerneelement: Demokratiforståelse og deltakelse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- presentere årsaker til at samene har urfolksstatus i Norge, og beskrive forskjellige former for samisk kultur- og samfunnsliv før og nå.

Læringsmål	Beskrive hvordan samene presenterer seg med navn. Bli kjent med noen samiske slektsbegreper. Presentere koster fra ulike steder i Sápmi.
Vurdering	Engasjement, nysgjerrighet, slektstre, navnerekke, fargelegging.
Læringsaktiviteter	Lese, løse og svare skriftlig på oppgaver i app, samtale, lage eget slektstre med fokus på samiske slekts begreper.

8.4: Komme i gang

Elevene kan i små grupper eller LP fundere litt over hvordan de ville presentert seg uten bruk av slektsnavn. Det er en vanlig samisk måte å presentere seg på. De kan sikkert navnet på mor/far og besteforeldre, noen kan kanskje navnene til og med til oldeforeldre.

Dere kan i klassen, eller mindre grupper, samtale om hvordan elevene opplever slektsforholdene sine. Kanskje bor noen nære slektninger og nær familie langt unna. Kanskje man ikke har kontakt, forhold til og samvær med noen

slektninger. Hva er forskjellen på venner og slektninger?

Dere kan lage slektstre med navn på slektningene og navnet på slektsforholdet. Elevene kan ta med bilder av slektningene til skolen. Mange har sikkert noe å fortelle om slektningene sine. Dere kan bruke de norske, nordsamiske eller sørsamiske slektsbegrepene fra appen – det ligger under overskriften «Tanter og onkler» i emnet «Slekt»

8.5: Svar, forslag til svar og kommentarer til oppgavene i appen

Emne: Navn

Oppgave: velg riktig svar

Hva har du lært om samiske navnetradisjoner?

1. Samene har alltid hatt en egen Prest

Navneskikk

Kirke

2. Lenge var det forbudt for samene å

Gi barna samiske navn

Uttale navnene på en bestemt måte

Rope barnas navn høyt

3. Forbudet førte til at mange samiske navn

Ble skrevet ned i historiebøkene

Ble ekstra vanlige

Ble glemt

4. I samisk navnetradisjon er foreldrenes navn

Ikke en del av barnas navn

Siste del av barnas navn

Første del av barnas navn

Emne: Slekt

Oppgave: skriveoppgave

Skriv svarene dine på ark, i bok eller på PC.

1. Hvorfor tror du samer er veldig opptatt av slekta? *Fra gammelt av var slekta en slags forsikring man kunne regne med dersom noe skulle skje eller man trengte hjelp.*

2. Hvorfor er det viktig å ta vare på slektningene sine? Slektskap er som et lite samfunn der man må ta ansvar og hjelpe hverandre for å greie seg og å lykkes. Slektskap betyr samhold, identitet, trygghet og nærhet.

3. Å få et barn oppkalt etter seg er en ære. Hvorfor det, tror du? *Det viser at du betyr noe for de og at du har egenskaper som foreldrene ønsker for sitt barn.*

4. Er du oppkalt etter noen?

5. Lag en oversikt over dine tanter og onkler og skriv inn det samiske begrepet etter navnet deres. For eksempel: Onkel Ingvald, som er fars yngre bror – det blir Ingvald-čeahci på nordsamisk, og Ingvald-tjietsie på sørsamisk.

Emne: Kofta

Oppgave: plasser riktig

Se på detaljene på de ulike koftene – hvor kommer de fra

Sørsamisk fra Herjedalen:

Lulesamisk fra Jokkmokk:

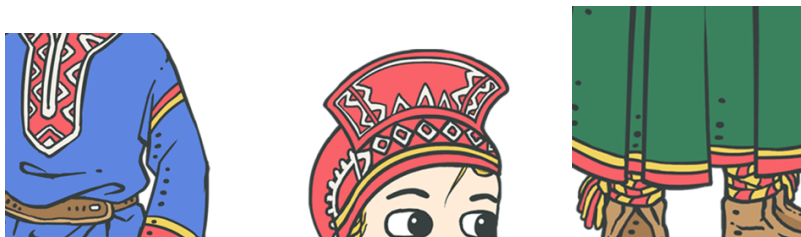
Nordsamisk fra Kautokeino:

Nordsamisk fra Karasjok:

Østsamisk fra Kola:

8.6: Tilleggsoppgaver

Navn

I stedet for å risse hele navnet i f.eks. tre eller reindhår, er det vanlig å bruke bare forbokstavene. Da brukes bare 3 til 5 bokstaver. De som kjenner dette systemet, vil av f.eks. fem bokstaver kunne se fornavn, mors/fars navn og slektsnavn. I verktøykista finnes en oversikt over forbokstaver for navn. Skriv

navnerekka di slik at besteforeldrenavnene også er med.

Kofta

Les teksten om kofta og se på illustrasjonene. I Verktøykista finner dere illustrasjoner til fargelegging. Skriv ut og la elevene fargelegge koftene – enten etter tradisjon eller akkurat slik de selv vil.

8.7: Ressursbanken

Samiske navn:

<https://www.babyverden.no/navn/samiske-navn/>

Lage slektstre:

https://www.nchsoftware.com/chart/index.html?kw=mindmap%20software%20free&gclid=EAlaIQobChMIgs6YvIC76gIVEywcYCh2rFgsJEAAAYASAAEgIPAvD_BwE

8.8: Grunnleggende ferdigheter GLF

GLF	Dekket	Hvordan
Skriving	X	Svare på oppgaver i app, fargeleggingsoppgaver, skrive egne navn med monogrammer, lage slektstre.
Lesing	X	Lese og løse oppgaver i app og vurdere illustrasjoner.
Digitale ferdigheter	X	Lage digitalt slektstre.
Regning	X	Alder på slektninger, årstall født/død.
Muntlig	X	Samtale i små grupper.

9: Myter og eventyr | Leker | Joik

Joik

Myter og eventyr

Leker

9.1: Bakgrunnskunnskap til lærer

Myter og eventyr

Knud Just Qvigstad samlet på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet fortellinger og eventyr fra Sápmi. Disse ble utgitt i fire bind i 1927 og 1929 som «Lappiske eventyr og sagn» på både nordsamisk og norsk av Institutt for Sammenlignende Kulturforskning. Hensikten var å legge til rette for fremtidig forskning og kartlegge eventyrenes vandreveier før de ble fortalt på samisk, og finne ut hvilke forandringer de hadde gjennomgått i løpet av denne prosessen.

Med den hensikten som bakteppe ble historiene gjengitt akkurat slik de var, uten litterær bearbeiding. Derfor oppleves det nesten som vi selv i dag kan komme nær fortellerne og deres tid, da fortellertradisjonen var høyst levende blant samene.

Samiske fortellinger og eventyr skiller seg fra vestlige eventyr og fortellinger ved at det ikke alltid går godt, og at dyr, underjordiske, drauger, utbor og andre døde, djevler, stallo og navngitte personer

ofte er sentrale karakterer. Eventyrene og fortellingen kan være hakket grovere og mer voldelige enn norske folkeeventyr. Navngitte steder er også vanlig og gjør fortellingene mer troverdig. Menneskene deler verden med mange andre levende skapninger, og de kan transformeres til dyr. I noen fortellinger tar de seg ofte til rette der f.eks. underjordiske allerede bor. Fortellingene og eventyrene tar ofte utgangspunkt i vanlige måter å leve på for fiskere, reingjetere og bønder, og er formidlet innenfor tradisjonelle rammer om livet og i et språk som folk har kjent seg selv igjen i.

Kilde: Brita Pollan. *Slik den ene sammen har fortalt til den andre sammen. Stemmer fra den gamle kulturen*. Emilia Press AS. 2017.

Joik

Joik er en vokal musikkform. Det betyr at den er sunget. Joik kan bestå både av ordtekst, det vil si ord med mening, og lydtekst – stavelser som no, nu, lo, la og lignende. Et vanlig kjennetegn i joik er at man synger med en trang strupe. Joiken handler alltid om noe eller noen – blant annet personer, dyr eller natur. Den kan

også fortelle historier. Slik er joikens betydning, altså hvem eller hva den representerer, svært viktig. Man joiker faktisk ikke om noe, for eksempel en bjørn; man joiker bjørnen. Joiken ble brukt av samene som identitetsbygger og for å få markere motstand mot den undertrykkelsen de opplevde. Selv om embetsmenn og misjonærer hadde lært seg grunnleggende samisk, klarte samene

diskutere om det fortsatt er ekte joik. Det var først i andre halvdel av 1900-tallet at man iverksatte arbeid for å bevare samisk kultur. Den samiske befolkningens rettigheter ble satt på dagsordenen. Dette har naturligvis også løftet samisk kultur, deriblant joiken, som uttrykksform. Å utforske slike temaer er viktig for å forstå hvorfor samisk kultur utgjør en del av den norske kulturarven.

Kilde: snl.no/samer

å skjule oppfordring til motstand i joikene sine. I dag lever joiken videre, både i tradisjonell forstand og i mer moderne former, ofte blandet med andre stilarter, for eksempel jazz. I 1989 debuterte den samiske artisten Mari Boine med albumet Gula Gula. Musikken hennes er et godt eksempel på hvordan joiken kan opptre i en mer moderne musikalsk sammenheng, selv om man i slike tilfeller selvfølgelig kan

Leker

Barn laget leker og lekte med det de fant i naturen og tradisjonelt handlet rolleleken om det voksne arbeidet med; jakt, fangst og fiske, gård. De lekte og spilte med skjell, pinner og steiner. Ulike skjell var ulike dyr på gården, f.eks. hest, sau, geit og gris. Ris var flotte å lage reinsdyr av og man kunne lage store flokker. Pinner ble til lavvostenger og tøyestykker til lavvoduken. Steiner kunne også være ulike dyr i ulike størrelser. Never ble til båter.

9.2: Sentrale begreper

Kokfisk	Fisk av en størrelse som passer til koking.
Halm	Høy brukt som fôr eller underlag til husdyr i fjøset.
Skinnefell	Et dekken av skinn.
Stjert	Bakenden på fuglen.
Knivskaft	Der man holder kniven.
Lintråd	Tråd laget av lin.
Stammor	Moren/kilden til alle etterkommerne.
Spinne	Tvinne sammen ull eller to eller flere tråder til en tråd.

9.3: Læringsmål, vurdering og læringsaktiviteter

FAG: NORSK

Kompetansemål etter 4. trinn

Kjerneelement: Tekst i kontekst

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- lese og lytte til fortellinger, eventyr, sangtekster, faktabøker og andre tekster på bokmål og nynorsk og i oversettelse fra samiske og andre språk, og samtale om hva tekstene betyr for eleven.

Kompetansemål etter 7. trinn

Kjerneelement: Språklig mangfold

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- lese samiske tekster på norsk og samtale om verdiene som kommer til uttrykk, og hvordan stedsnavn og personnavn som inneholder de samiske bokstavene, uttales.

FAG: MUSIKK

Kompetansemål etter 4.trinn

Kjerneelement: Oppleve musikk

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- utøve og utforske et repertoar av sanger og danser fra ulike musikkulturer, inkludert samisk musikkultur

Læringsmål	Kjenne til og kunne gjenfortelle noen samiske eventyr og fortellinger. Kjenne igjen joik og hvordan den formidler bevegelser, rytme og størrelse/egenskaper hos dyr og mennesker som joikes.
Vurdering	Tegneserier, skriftlige tekster, engasjement, leter og lytter aktivt til ulike joiker selv, gjenfortelle minst ett eventyr, sammenligning, analyse.
Læringsaktiviteter	Lese, samtale, tegne, skrive, lytte.

9.4: Komme i gang

Ta elevene med ut i skogen, marka og fjæra. Hva kan dere finne der som dere tror barn kan leke med?

Lek reinflokk og reingjeter med lasso med lassoring. Kan bestilles her:

<https://www.gavpi.com/> Kanskje behøves litt instruksjon, evt. kan elevene først selv

prøve å finne ut hvordan en lasso skal brukes?

Hør på joik på spotify: samisk joik.

Lærer kan velge eventyr og fortellinger (se Ressursbanken) til høytlesning og der snakke om innholdet og hva som er likt og

ulikt fra eventyr og fortellinger dere har hørt før.

Lærer kan velge et eventyr/en fortelling som hen lærer seg å formidle muntlig til elevene. Dette kan også fungere som en

modellering til elevenes egne gjenfortellinger.

<https://www.utdanningsnytt.no/fortellervirksomhet-fortelling-laererrollen/bruk-fortelling-i-timene/231087>

9.5: Svar og forslag til svar og kommentarer til oppgaver i app

Emne: Eventyr

Oppgave: skriv og tegn

Les alle eventyrene. Velg det du liker best og lag en tegneserie av eventyret.

Emne: Leker

Oppgave: plasser riktig

Hva kan man leke med på forskjellige steder i naturen?

Selskinn	fjæra
Fiskeskin	fjæra
Steiner	alle
Tang	fjæra
Skjell	fjæra
Reinhorn	fjellet
Kvister	skogen
Reinskin	fjellet
Trepinner	skogen
Trær	skogen
Fuglebein	alle
Ekorn	skogen
Måke	fjæra
Fjellrev	fjellet

Emne: Joik

Oppgave: fleip eller fakta

Fleip eller fakta?

1. Joik er samenes måte å synge på.

FAKTA

2. Det finnes bare én måte å joike på.

FLEIP

3. I sør heter joik: leu`dd.

FLEIP

4. Man joiker bare naturen.

FLEIP

5. Man kan joike fortellinger, personer og alt i naturen.

FAKTA

6. Det ble forbudt å joike fordi presten selv ikke likte joiking.

FLEIP

7. Fortsatt er det noen steder det er forbudt å joike i kirka.

FAKTA

9.6: Tilleggsoppgaver

Joik

Les teksten om joik og lytt til de ulike dyrejoikene. Snakk i klassen om hvordan joiken er tilpasset dyrets størrelse, rytme og bevegelser. La elevene finne fram til andre joiker på strømmetjenester som de deler med resten av klassen. Klarer dere å finne ut hva eller hvem som joikes? Tips: Meahccesihkkel på Spotify. Her kan man høre hvordan sykkelen øker farten og hvordan det går til slutt. Til tross for at man ikke forstår ordene, er det mulig å tenke seg hva dette handler om.

Myter og eventyr

Les alle mytene og eventyrene – høyt i klassen eller hver for dere.

1. Hver elev velger en karakter fra et eventyr eller en myte og tegner denne. Lag en utstilling med tegningene. Kanskje skal de andre gjette hvilke karakterer som er tegnet?
2. Dramatiser heamalaš-fortellingene. Kan dere lage flere heamalaš-fortellinger i samme stil?
3. Gjenfortelle eventyr/fortellinger. Hver elev kan velge et eventyr de bare illustrerer og som kan være til hjelp ved gjenfortelling.

Leker

Bestill noen reinhorn og lassouer med lassoring. Noen elever holder hvert sitt horn på hodet og løper rundt som reinsdyr

og forsøker å unngå å bli fanget, mens andre forsøker å fange dem med lasso. Kanskje det behøves instruksjon i hvordan kaste og ta inn lassoen. Kan også gjøres uten reinhorn, og da bare fange hverandre. Lassoer og lassoringer kan

bestilles her: <https://www.gavpi.com/>
Sáhkku er et tradisjonelt samisk brikke- og strategispill.

9.7: Ressursbanken

Om spillet Sáhkku:

https://www.nrk.no/sapmi/slik-spiller-du-det-ursamiske-spillet-_sahkku_-1.14196821

<http://www.varijjat.org/govat/doc/norsk.pdf>

Kontakt forsker Mikkel Berg Nordlie for instruksjon av Sáhkku, evt. hvor man kan få tak i et Sáhkku-brett.

Wollan/ Karlsen. *Niila ja Mággá*. Vintereik. 2020. Tegneserien handler om hverdagslivet til søskenparet Niillas og Mággá og oppvekst i Finnmark. Den skildrer vanlige hendelser som at de går på skole, spiser middag eller bare gjør slike ting som barn gjør. Samtidig som de har opplevelser som bare kunne skjedd i Finnmark.

Saba: *Optegnelser/Čállosat*. Scandianavian Academic Press. 2019. Isak Saba samlet inn sagn og eventyr i Varanger-området, og i denne boken blir de presentert for første gang for et allment publikum slik han selv skrev dem ned på sine

samlerturer. Opptegnelser er en parallellutgave med både norsk og samisk tekst, i den språkform fortellingene ble overlevert Saba tidlig på 1900-tallet og oversatt av ham selv.

Jenta som ble til ei gulland:

<https://www.nb.no/items/ca7c3324d6b2533e8ca21f0e55cd1ff4?page=5&searchText=gullanda>

Lee D. Rogers: *Sammeli and the Lemming*. Anaraskiela servi oy, 2016. Tospråklig bok for barn om gutten Sammeli fra Enare. Sammeli møter sin gamle venn Lemen som han hjelper. I den anledning får han noen verdifulle leksjoner og lærer å lytte og ta imot gode råd. Tekst på enaresamisk og engelsk. Bok 5 i serien 8 årstider (order from: haldattah@anaraskielaservi.fi)

Forkortede versjoner av fortellinger og eventyr fra s. 34 i denne boka: Brita Pollan: *Slik den ene sammen fortalte til den andre sammen. Stemmer fra den gamle kulturen*. Emilia Press AS. 2017.

9.8: Grunnleggende ferdigheter GLF

GLF	Dekket	Hvordan
Skriving	X	Skrive tekster.
Lesing	X	Lese og løse oppgaver i app, lese andre fortellinger/eventyr/bøker, lage tegneserie med bakgrunn i eventyr/fortellinger.
Digitale ferdigheter	X	Lese bok på nett, bli kjent med nasjonalbiblioteket, nb.no og dens muligheter.
Regning		
Muntlig	X	Gjenfortelle, samtale om innholdet i eventyrene og fortellingene.

10: Skole | Snakker du samisk?

Skole

Språk

10.1: Bakgrunnskunnskap til lærer

Enhetsskolen i Norge står sterkt og bidrar til å samle flokken slik at alle får noe av de samme kunnskapene, ferdighetene, opplevelsene og referansene uavhengig av bakgrunn og geografi. Samene og det samiske samfunn har lidd under at deres kunnskap, kultur og historie ikke har nådd fram. Tvert imot har skolen med fornorskningen bidratt til å viske ut samenes kultur og påført barna skam og en følelse av underdanighet og å tilhøre en underutviklet urfolksgruppe som måtte bli borte. Det er lett å forstå at mange skjulte sin bakgrunn og ikke ville fremstå som det, og jobbet iherdig for å komme ut av det stigmaet.

Skolen har i så måte vært det største og viktigste bidraget til å gjøre barn til noe de i utgangspunktet ikke var, og det har vært svært effektivt. Nå forsøker mange av oss å finne veien hjem igjen og snu på flisa. Alle barn i norsk skole skal lære om samisk kultur, historie, samfunnsliv og om samisk språk, samiske eventyr og fortellinger. Nå er samisk språk, historie og samfunnskunnskap definert og innlemmet i de nasjonale læreplanene som en del av den norske kulturarven, historien og det norske samfunnet.

Under historiedelen er det mer om hvilken rolle skolen hadde i arbeidet med fornorskningen.

Samisk språk stammer fra den uraliske språkfamilien og er en av mange finsk-ugriske språk.

Det var opprinnelig elleve samiske språk i nordlige deler av Sverige, Finland, Norge og Russland. Åtte av dem brukes fortsatt og har standardiserte skriftspråk: sørsamisk, umesamisk, nordsamisk, enaresamisk, skoltesamisk, pitesamisk, lulesamisk og kildinsamisk. Akkala- kemi- og tersamisk er ikke lenger i bruk. Kemisamisk døde ut allerede på 1800-tallet. Det er store forskjeller på språkene som står lengst fra hverandre, ja det er ikke mulig å forstå hverandre. Innenfor hvert språk er det også dialektforskjeller, men de forstår hverandre. Mange av språkene har egne alfabet og noen bokstaver og lyder finnes ikke i de nordiske språkene. Samisk er rikt på ord som beskriver natur, dyreliv, terrengformasjoner, snø og andre ting som har vært viktig i fangst- og jaktsammenheng. En del av disse begrepene holder nå på å gå tapt fordi livsformen er i ferd med å endre seg.

Trykket i samiske ord (unntatt noen lånord) er alltid på første stavelse.

Samisk er et verbalt språk i den betydningen at det som kommunikasjonsmiddel er opptatt av verbet, av bevegelse. Fordi man fra stammen av ordet kan avlede flere

betydningsendrende og presiserende endelser, gir språket muligheter for nærmest uendelige variasjoner i for eksempel beskrivelsen av bevegelser.

Kilde: <https://snl.no/samisk>

10.2: Sentrale begreper

Innbyggere	De som bor i et land.
Lånord	Ord man låner fra andre/fremmede språk.
Dialekt	Forskjellige måter å si ting på og ulike ord på ting.
Minoritetsspråk	Et språk som få i landet snakker.
Morsmål	Det språket du lærte gjennom foreldrene eller omsorgspersonene dine.
Nøytralt	Noe som ikke vekker følelser, holdninger eller verdier. Ikke ta parti.

10.3: Læringsmål, vurdering og læringsaktiviteter

FAG: SAMFUNNSFAG

Kompetansemål etter 2. trinn

Kjerneelement: Identitetsutvikling og fellesskap

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- beskrive og gi eksempler på mangfold i Norge, med vekt på ulike familieformer og folkegrupper, inkludert det samiske urfolket.

Kompetansemål etter 4. trinn

Kjerneelement: Demokratiforståelse og deltakelse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- presentere årsaker til at samene har urfolksstatus i Norge, og beskrive forskjellige former for samisk kultur- og samfunnsliv før og nå.

Kompetansemål etter 7. trinn

Kjerneelement: Demokratiforståelse og deltakelse

Mål for opplæringa er at eleven skal kunne

- utforske hovedtrekk ved historien til samene og de nasjonale minoritetene i Norge og presentere rettigheter samene og de nasjonale minoritetene i Norge har i dag.

FAG: NORSK

Kompetansemål etter 7. trinn

Kjerneelement: Språklig mangfold

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- lese samiske tekster på norsk og samtale om verdiene som kommer til uttrykk, og hvordan stedsnavn og personnavn som inneholder de samiske bokstavene, uttales.

Læringsmål	Lære å kjenne igjen og å uttale de samiske bokstavene i nordsamisk og sørsamisk. Lære at det finnes mange ulike samiske språk. Forstå at skolen er blitt brukt som middel i fornorskningen av samer.
Vurdering	Engasjement, nysgjerrighet, deltagelse i samtale og diskusjon, argumentasjon, spørsmål.
Læringsaktiviteter	Lese i kart, muntlig uttale, samtale, argumentasjon, diskusjon.

10.3: Komme i gang

De fleste barn synes det er gøy å lære noen fraser på fremmede språk. Vi foreslår å begynne med alfabetet og se på hva som er forskjellig og likt med det norske. Lære noen fraser på samisk:

Buorre beaivi: God dag

Ipmel atti: Svar på god dag

Bures: Hei

Maid dal? (maj'al?, eller majt'al?): Hva gjør du? Hva skjer?

Mana dearvan: Ha det bra (sier den som blir igjen)

Báze dearvan: lev vel (sier den som drar)

Mu namma lea ... : Jeg heter ...

Mun lean ... jagi: Jeg er ... år

Snakk litt om at skolen ble brukt som virkemiddel til å få mennesker til å bli noe de ikke var:

Samene som hadde levd og bodd i nordområdene lenger enn andre folk, ble innbyggere i Norge, Sverige, Finland og Russland når landegrensene ble bestemt. Det betydde at de ble tvunget til å være og bli noe annet enn det de opprinnelig var. De måtte bli mer norske, svenske, finske eller russiske. Deres levemåte, kultur og språk ble sett ned på og var noe som statene ønsket å bli kvitt. Skolen skulle hjelpe samene å bli norske, svenske, finske og russiske og bli kvitt den gamle kulturen og språket.

Ta kontakt med samiske skoler og forsøk å arrangere møter og opprette vennskapsklasser. Da blir man kjent og lærer mye om samene i dag. Dere kan bruke digitale kommunikasjonsverktøy som f.eks. Teams. Temaer kan være: Hva gjør dere på skolen? Hvilke serier og filmer

er på topp? Hva gjør dere på fritida? Dette er viktig for å unngå fordommer om at samer bor i lavvo og at alle driver med reindrift.

10.5: Svar og forslag til svar og kommentarer til oppgaver i app

Emne: Skole

Oppgave: Skriveoppgave

Skriv svarene dine på ark, i bok eller på PC.

1. Hvordan lærte man det man måtte lære før det ble vanlig med skole? [Man lærte av de andre, eldre og foreldre](#)
2. Er det fortsatt noe man kan lære fra familien dag, som man ikke lærer på skolen? [Ja, man lærer av familien det som er viktig for dem, f.eks. å gå på ski, plante grønnsaker, gå tur i fjellet etc.](#)
3. Nevn fire ting vi lærer på skolen! [Lese, regne, skrive, fortelle, samarbeide og ta hensyn til andre](#)
4. Hva var det samiske barn fikk beskjed om når de begynte på skolen? [At de skulle bli mer norske, finske, svenske eller russiske. Svenske myndigheter opererte med kåtaskolar for samene. Svenske barn skulle lære bare grunnleggende lesing, skriving og regning fordi de skulle være og forbli reindriftssamer.](#)

Emne: Snakker du samisk?

Oppgave: skriveoppgave

Skriv svarene dine på ark, i bok eller på PC.

1. Hvor mange samiske dialekter brukes i dag? [Åtte](#)
2. Hvilke samiske dialekter er det ingen som snakker lenger? [Tersamisk, akkalasamisk og kemisamisk](#)
3. Hvorfor tror du at dialektene som er langt fra hverandre er så forskjellige at det kan være vanskelig å forstå hverandre? [De har ikke møttes og har utviklet forskjellige språk over veldig lang tid.](#)
4. Hva betyr det å være et minoritetsspråk? [Å være et språk som veldig få i et land snakker.](#)
5. Hvorfor tror du at mange velger å lære barna sine å snakke samisk? [Fordi de på den måten ønsker å bevare språket slik at det ikke blir borte.](#)
6. Hva syns du – er det uheldig å snakke samisk når det er noen i gjengen som ikke kan samisk? Argumenter hvorfor / hvorfor ikke.

10.6: Tilleggsoppgaver

Skole

Les teksten om skole og gjør oppgavene som hører til. Diskuter i klassen: Hvorfor tror dere samiske barn måtte bli mer norske, svenske, finske eller russiske? Skriv gjerne argumentene på tavla for å visualisere dem. Dette skjedde fra midten av 1800-tallet og skjerpet på begynnelsen av 1900-tallet, og da også med bygging av internater. Det står mer om det under historiedelen.

Snakker du samisk?

Les tekstene om samisk språk.

1. Elevene går sammen i par og øver seg på å telle til ti på nordsamisk, sørsamisk og/eller lulesamisk.

2. Skriv opp det nordsamiske alfabetet og det norske alfabetet. Hvilke bokstaver er felles og hvilke er det ikke? Elevene tegner venndiagram.

A Á B C Č D Đ E F G H I J K L M N
Ŋ O P R S Š T Ʀ U V Z Ž

A B C D E F G H I J K L M N O P Q
R S T U V W X Y Z Æ Ø Å

3. Lytt til uttale av samiske bokstaver – finn samiske stedsnavn i kart og prøv å uttale dem med samiske bokstavlyder:
<https://www.facebook.com/alttag/videos/996076790737816/?v=996076790737816>

10. 7: Ressursbanken

Om samisk språk: <https://snl.no/samisk>

Nettordbok: <https://sanit.oahpa.no/>

10.8: Grunnleggende ferdigheter GLF

GLF	Dekket	Hvordan
Skriving	X	Skrive alfabet, bruke venndiagram.
Lesing	X	Lese og løse oppgaver i app.
Digitale ferdigheter	X	Bruke digitale kart, nettordbok, digitale kommunikasjonsverktøy.
Regning		
Muntlig	X	Uttale bokstavlyder i samisk alfabet.

